

Identification and Analysis the Factors Preventing the Provision of a Resilient Geographic Environment in Border Rural Areas Case study: Villages of Marivan county

Dr. Saadi Mohamadi

Associate Professor of Geography and Rural Planning, University of Payam Noor, Tehran, Iran

✉E-mail: saadi@pnu.ac.ir

How to Cite: Mohamadi, S. (2024). Identification and Analysis the Factors Preventing the Provision of a Resilient Geographic Environment in Border Rural Areas (Case study: Villages of Marivan county). *Geography and Development*, 22 (74), 47-81.

DOI: <http://dx.doi.org/10.22111/GDIJ.2023.7489>

Received:

30 April 2023

Received in revised form:

19 September 2023

Accepted:

27 September 2023

Published online:

20 January 2024

ABSTRACT

The nature of livability, quality of life and on a larger scale; Rural sustainability is intertwined with resilience; In the field of rural planning today, instead of focusing on vulnerability (crisis formation and management), emphasis is placed on the resilience of local communities (risk management and active action). Among these, the realization of resilience due to the complex, multidimensional, systemic nature and multiplicity of actors and actors in today's variable internal and external environment; It requires the provision of conditions, needs and requirements in the rural environment, the lack of which means the creation of numerous obstacles and challenges and the continuation of environmental vulnerabilities, and in order to change the situation and move in the direction of resilience, identify these challenges and Obstacles and removing them can be considered a fundamental and important step. The present user research has been conducted for this purpose in high-risk and deprived border rural areas of Marivan county with a descriptive-analytical method and quantitative-qualitative (mixed) nature. In the qualitative part; Identifying the barriers and challenges facing the provision of resilient environment in the rural areas studied and in the quantitative part, tried to confirm and generalize the findings of the qualitative sector and provide analysis of the performance of these barriers. In the qualitative part, the in-depth and open interview method was used, and in the quantitative part, the questionnaire was distributed. The statistical population of the study includes development managers, village heads and councils, local rural knowledge, scientific and academic experts in the region and economic activists in the region, which purposefully and by snowball method, select and identify barriers to providing a swing environment Rural (quality section) and their approval (quantitative section) was done by them. The analysis of the collected data in the qualitative part based on the open coding method and in the quantitative part based on the factor analysis test showed that 64 obstacles or variables in the form of four main factors of weakness in planning, policy making, implementation, supervision and monitoring on the development process in the development management field of Marivan county (the most important and effective factor); Lack of attention and explanation of the concept of resilience and the lack of an efficient risk/crisis management structure (natural and human); The inadequacies of the social environment and the inappropriate business environment for the economic development of the villages and the weak support for providing environmental resilience in the rural areas of Marivan are effective obstacles.

Keywords:

Resilience,
Vulnerability,
Crisis management,
Rural areas of Marivan
county.

© the Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

Extended Abstract

1. Introduction

The stability of rural areas is combined with resilience, on this basis; today in the field of rural planning, instead of focusing on vulnerability (crisis formation and its management), the resilience of local communities (risk management and proactive action) is emphasized. In the meantime, the realization of resilience due to the complex, multidimensional,

systemic nature and multiplicity of activists and actors in today's changing internal and external environment; It is necessary to meet the conditions, needs, and requirements in the rural environment, the lack of which means the creation of many obstacles and challenges and the continuation of environmental vulnerability, and to change the situation and move in the direction of resilience, identify these challenges

and Obstacles and their removal can be considered as a basic and important step.

The existence of numerous problems such as the domination and continuation of the poverty trap on the livelihood of the villagers, the reduction of development capacities and the massive migration of rural manpower, the strengthening and consolidation of the unequal relations between the center and the periphery and the direction of rural capital in Marivan county, indicate the existence of a lack of the resilient environment in its rural areas and the dominance of livelihood vulnerability conditions. Certainly, this situation, more than the cause, is the result of the conditions that are rooted in the lack of forward-lookingness based on control in change and benefiting from key drivers at the right time, in the field of management and planning of the rural development of the county and going through a linear process is based on the past and continuing this process; It means neglect and lack of rooting and in the next stage; Failure to resolve the factors shaping the current situation will mean ending up in a very uncertain and challenging future in the field of rural development of the county. Therefore, it should; with a comprehensive view; the causes and factors that shape the existing and inappropriate situation based on livelihood vulnerability in the rural areas of Marivan should be identified and by adopting appropriate solutions with a structuralist perspective; should will try change the existing unfavorable situation towards creating resilient rural environments in the county.

2. Methods and Material

The current applied research has been carried out with a descriptive-analytical and quantitative-qualitative method. In the qualitative section; Identifying the obstacles and challenges facing the provision of a resilient environment in the studied rural areas, and in the quantitative part, an attempt has been made to confirm and generalize the findings of the qualitative part and provide an analysis of the performance status of these obstacles. In the qualitative part, in-depth and open interview methods were used, and in the quantitative part, questionnaire distribution was used. The statistical population of the research consists of development managers, villagers, village councils, local rural experts, scientific and academic experts of the region, and economic activists at the regional level, who were selected purposefully and using the snowball method.

After the completion of the first phase of the research, which is based on the identification of the factors preventing the realization of a resilient environment in

the rural areas of Marivan, the interviews were analyzed with the open coding technique.

After identifying the causes and factors of the failure to realize the resilient environment in the studied rural areas, a questionnaire in the five-point Likert spectrum was compiled and given to 100 other experts in the mentioned groups in order to confirm, generalize and summarize were that identified by snowball method and targeted in each group. (24 people from government bodies, 32 people from scientific and university experts and city-level experts, 28 people from selected rural villagers, and 16 people from local rural experts). Eventually; In the quantitative part, with factor analysis tests, the findings from the qualitative part were confirmed and generalized following the formulation of the questionnaire extracted from it. The external, content, and structural validity of the research was done by distributing the pre-test (20 questionnaires) and the factor analysis test, which is considered a form of construct validity, and the reliability was confirmed by calculating the Cronbach's alpha coefficient equal to 0.78.

3. Results and Discussion

After doing open coding and determining common codes; The variables that have an effect as the most important factors preventing the realization of a resilient environment in the rural areas of Marivan county were identified in the form of four factors.

The first factor:

This factor with a specific value of 15.28 and an explanation of 25.46 percent of the variances contains 26 indicators or obstacles. Looking at the accumulated indicators, it can be seen that the creation of these indicators and how they function and affect the rural environment of the studied region is a reflection of the management functions institutional weaknesses, and the management structure of the region. So; this factor can be called (a weakness in planning, policy-making, implementation, supervision, and monitoring of the development process in the development management field of Marivan County)). The identified weaknesses are both in the field of planning, in the field of how to implement development programs and distribution of benefits and how they are effective, and related to the way of monitoring and monitoring the development process of the region.

The second factor

This factor with a specific value equal to 10.46 and an explanation of 17.43% of the variances contains 11 indicators or obstacles. The indicators or in other words, the inhibiting variables accumulated in this factor specifically and directly, focus on the situation

and the way the region faces and reacts to the natural and human pressures imposed on the livelihood and production system of the villages. Based on this, we can call this factor (lack of attention and explanation of the concept of resilience and the lack of an efficient risk/crisis management structure (natural and human)). The accumulated indicators of this factor are important barriers that formed in combination with the previous factor, which aimed at providing a livable environment with a suitable quality of life in the villages of the region; this factors guide the flow and process of rural development of the county towards instability.

The third factor

This factor with a specific value of 7.52 and an explanation of 12.54 percent of the variances contains 14 indicators or obstacles. According to the frequency and trend of accumulated indicators; this factor can be called (deficiencies of the social environment and inappropriate business environment for the economic development of villages)). The accumulation of indicators of these two components in the aforementioned factor or obstacle, at first; It is a reminder of this important principle that in deprived and border areas like the studied area, where poverty and deprivation and economic and social isolation are the most important characteristics of the social and economic environment of its rural areas in a center-periphery system and without observing the principles of land use and mutual connection of residential spaces according to its capabilities (country level); Economic development and the improvement of livelihood situation resulting from it (based on sector diversification as the most important driver of livelihood resilience) has an undeniable role in improving other livelihood capacities and capitals, and any action aimed at creating a resilient environment in the beginning, It should be aimed at improving the state of economic indicators and touching its benefits by the local people.

The fourth factor

This factor contains 7 indicators or obstacles with a specific value equal to 6.28 and explains 10.47% of the variances. According to the nature of indicators or inhibiting variables; this factor can be called

(weakness of support)). Weakness of services and support measures, which is necessary and the basis for any action to create a resilient rural environment in the study area; caused that in the first place; natural and economic risks and pressures with the least intensity and continuity lead to crisis and injury and on the other hand; this weakness leads to the lack of creation or reduction of the required capacities to face and rebuild the local communities and rural environments under study against these crises.

4. Conclusion

The findings of the research showed that 64 obstacles or variables on providing environmental resilience in the rural areas of Marivan county have function and effect as obstacles. This situation is a reflection of the convergence of the elements and actors of the wide development scene as an open system with complementary and related communications and requirements and needs in order to make this system resilient. In the following, by summarizing these variables; Weakness in planning, policy making, implementation, supervision and monitoring of the development process in the development management field of Marivan county; Lack of attention and explanation of the concept of resilience and the lack of an efficient risk/crisis management structure (natural and human); Inadequacies of the social environment and inappropriate business environment for the economic development of villages and finally; weak support and support; were identified and approved as the four main factors affecting the lack of sustainable rural environment in Marivan county. The combination of these factors shows that in addition to the internal organizational factors related to the weaknesses of the organization and responsible institutions, the external weaknesses related to the social and economic environment lead to favorable and effective management on the lack of favorability and creating challenges are natural and human hazards and pressures on the residential environment of the region and the crises caused by them.

Keywords: Resilience, Vulnerability, Crisis management, Rural areas of Marivan county.

5. References

- Abreu, I., Mesias, F.J (2020). The assessment of rural development: Identification of an applicable set of indicators through a Delphi approach, *Journal of Rural Studies*, 79(21), 1-12.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S074301672030944X>
- Abpaikar, F (2021). Identifying and analyzing factors affecting rural poverty and identifying regional capacities to eliminate this phenomenon in line with sustainable rural development (case study : villages of Marivan county), master's thesis in the field of geography and rural planning, under the guidance of Dr. Saadi Mohammadi. Payam Noor university. .(in persian)
<http://lib.pnu.ac.ir/dl/search/default.aspx?Login=1>
- Ahmadi, H., Rozbeh, D (2013). Sustainable development of border areas, the basic strategy for maintaining border security, the National Conference on Border Cities and Security; Challenges and approaches, Zahedan. .(in persian)
https://seminars.usb.ac.ir/Files/cbcs/fa-ir/Document/Final_Proceeding_22_2_91_Part01.pdf
- Ahmadi, A., manoochehri, S (2020). An Analysis of the Impact of Environmental Risks (Drought) on Rural Sustainability (Case Study: Villages of Qaenat County), *Geography and rural planning*, Vol 18, No 58, 175-20.
https://gdij.usb.ac.ir/article_5367.htmlf
- Alam, G M monirul, Alam, K., Mushtaq, S.H., Filho, W (2018). How do climate change and associated hazards impact on the resilience of riparian rural communities in Bangladesh? Policy implications for livelihood development, *Environmental Science & Policy*, Volume 84, 7-18.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1462901117300060>
- Bazrafshan, J. , Toulabi nejad, M., Toulabi nejad. M (2018). Spatial analysis of differences in urban and rural areas in terms resilience against spontaneous phenomena (Case study: city Poldokhtar), *journal of Rural research*, Vol 9, No 1, 116-135. (in persian)
https://jrur.ut.ac.ir/article_66220.html
- Borsekova, K., Nijkamp, P., & Guevara, P (2018). Urban resilience patterns after an external shock: an exploratory study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 31(6). 381-392.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420918301183>
- Cai, H., Lam, N., Qiang, Yi., Zou, Lei., C, Rachel., & Mihunov, V (2018). A Synthesis of Disaster Resilience Measurement Methods & Indices. *International Journal of Disaster Risk Reduction* Vol. 31.No.6. 844-855.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420918304618>
- Cutter. S. L, Ash. K. D, and Christopher T. Emrich (2016). Urban–Rural Differences in Disaster Resilience, *Annals of the American Association of Geographers*, 106 (6), 1236- 1252.
<https://www.jstor.org/stable/45387670>
- Dadashpoor, H., Adeli. Z (2016). Measuring the Amount of Regional Resilience in Qazvin Urban Region, *Emergency Management*, Vol 4, No 2, 73-84. (in persian)
https://www.joem.ir/article_18579.html
- Economic development and rural job creation plan of Marivan county (2019). Prepared by the Management and Planning Organization of Kurdistan Province. (in persian)
<https://www.mporg.ir/Portal/View/Page.aspx?PageId=98f91093-a574-4d68-816f-817d954b943b>
- Ellis, F (1999). Rural livelihood diversity in developing countries: evidence and policy implications , *Natural Resource Perspectives*.40(9). 1-10.
<https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/4486/40-rural-livelihood-diversity.pdf?sequence=1>
- Gautier, D., Denis, D., & Locatelli, B (2016). Impacts of drought and responses of rural populations in West Africa: a systematic review. *Journal of climate change*.7(5). 666-681.
<https://www.cifor.org/knowledge/publication/6176>
- Graveline, Nina and Grémont, Marine (2017). Measuring and understanding the microeconomic resilience of businesses to lifeline service interruptions due to natural disasters, *International Journal of Disaster Risk Reduction* ,No.6 ,Vol. 24, 526-538.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420916305295>

- Haile, Dereje, Seyoum ,Abrham, Azmeraw, Alemu (2021). Does building the resilience of rural households reduce multidimensional poverty? Analysis of panel data in Ethiopia, *Scientific African*, Vol. 12,2-16.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468227621000922>
- Herman, A., Lahdesmaki, M., Siltaoja, M (2018). Placing resilience in context: investigating the changing experiences of Finnish organic farmers. *J. Rural Stud.* Vol. 58,112-122.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0743016717305909>
- Hu , Q.,& He, X (2018). An Integrated Approach to Evaluate Urban Adaptive Capacity to Climate Change. *Journal of Sustainability* .10(4). 1-17.
<https://www.mdpi.com/2071-1050/10/4/1272>
- Jha, Abhas K., Todd, W. Miner., Zuzana Stanton-Geddes, eds (2013). *Building Urban Resilience: Principles, Tools, and Practice.* Directions in Development, Washington, DC: World Bank.
<https://econpapers.repec.org/bookchap/wbkwbpubs/13109.htm>
- Jalalian, E (2021). Identification and Classification of Socio-Economic Resilience Criteria in Informal Settlements (Case Study: District 6 of region 4, Tehran Municipality, Focusing on Khak Sefid Neighborhood),*Human Geography research Quarterly*, Vol 53, No 1, 105-118. .(in persian)
https://jhgr.ut.ac.ir/article_73639.html
- Karimi, Sh (2021). Identifying and analyzing the factors, backgrounds and economic-social effects of the formation and capacities of eliminating the Kolberi phenomenon, in order to provide practical solutions in the direction of ensuring the sustainable security of the border rural areas of Marivan county, master's thesis in the field of geography and rural planning, to Guided by Dr. Saadi Mohammadi, Payam Noor University. (in persian)
<http://lib.pnu.ac.ir/dl/search/default.aspx?Login=1>
- Khorasani, M.A., Rezvani, M.R., Molaei Ghelichi, M (2015). An Analysis of Individual Variables Affecting the Perception of Livability in Peri-urban Villages (Case Study: Varamin City),*Journal of Geography and Regional Development*, Vol 13, No 2, 105-118. (in persian).
https://jgrd.um.ac.ir/article_31442.html
- Kiem, A. S.,& Austin, E.K (2013). Drought and the future of rural communities: Opportunities and challenges for climate change adaptation in regional Victoria, Australia. 23(5). 1307-1316.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959378013001027>
- Kontokosta, C. E., & Malik ,A (2018). The Resilience to Emergencies and Disasters Index: Applying big data to benchmark and validate neighborhood resilience capacity,*Sustainable Cities and Society*.36(6).272-285.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2210670717313707>
- Lam, L. M.,& Kuipers,R (2019). Resilience and disaster governance: Some insights from the 2015 Nepal earthquake, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, No.7 ,Vol.23, 321-331.
<https://ui.adsabs.harvard.edu/abs/2019IJDRR..33..321L/abstract>
- Mahmoudnia, A., Ali Ziari, A., Sarvar, R (2021). Explaining the role of good governance on urban resilience (Case study: District 11 of Tehran), *Geographical Studies of Mountainous Regions*, Year 2, No 3, 141-157 .(in persian)
<https://gsma.lu.ac.ir/article-1-184-fa.html>
- Malmiri, H., Soleimani,H., Ghaffari, S.A., Khadem al-Hosseini, H (2020). Explanation of resilience pattern of rural settlements in Izeh county (Dehdez district),*physical Social planning*, Volume 7, No 17, 131-145.
https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_6803.html
- Marschke, M. J., and F. Berkes (2006). Exploring strategies that build livelihood resilience: a case from Cambodia. *Ecology and Society*, Vol. 11.No.1, 22- 42.
<https://urbandatabase.khmerstudies.org/get-data/NDQ=/view>
- Mauriz, Laura., Fonseca, Jimeno A., Forgaci, Claudiu., Björling, Nils (2017). The livability of spaces: performance and/or resilience? reflections on the effects of spatial heterogeneity in transport and energy systems and the implications on urban environmental quality, *International Journal of Sustainable Built Environment* , Vol. 6.No.1, 1-8.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212609016300127>

- Moghim, S, and Garna, R. K (2019). Countries' classification by environmental resilience, *Journal of Environmental Management* , No.30 ,Vol. 230, 345-354.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30293019/>
- Mohammadi, S., Manoochehri, S (2019). An analysis of the relationship between Livability and Resilience of rural communities (Case Study: Rural villages of Marivan County), *Vol 8, No 4*, 89-110. (in persian)
https://sppl.ui.ac.ir/article_23297.html
- Mohammadi , S., Kohnaposhi,O (2019). An Analysis On the Level of Resilience Changes of Rural Settlements Turning into Towns (Case Study: BardehRsheh and Owraman in Kurdistan Province, *Vol 23, No 2*, 51-95. (in persian)
<https://hsmmsp.modares.ac.ir/article-21-25809-fa.html>
- Moreno, Jenny., Larab Alejandro and Torresc, Mauricio (2019). Community resilience in response to the 2010 tsunami in Chile: The survival of a small-scale fishing community, *International Journal of Disaster Risk Reduction* ,No.8 ,Vol. 33, 376-384.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420918307908>
- Partovi,P., Behzadfar, M., Shirani, Z (2016).Urban Design and Social Resiliency Case Study: Jolfa Neighborhood in Isfahan City, *journal of Architecture and Urban planning*, *Vol 9, No 17*. 99-116. (in persian)
https://aup.journal.art.ac.ir/article_323.html
- Qin, Xiaofei, Li, Yurui, Lu, Zhi, Pan, Wei (2020). What makes better village economic development in traditional agricultural areas of China? Evidence from 338 villages, *Habitat International*,106(18), 2-15.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0197397520309267>
- Qiu, X., Xueting, Y., Fang, Y., Xu, Y., & Zhu, F (2018). Impacts of snow disaster on rural livelihoods in southern Tibet-Qinghai Plateau, *International Journal of Disaster Risk Reduction*.31(6). 143-152.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420918300505>
- Quandt, A (2017). Measuring livelihood resilience: The Household Livelihood Resilience Approach (HLRA), *World Development*, No.35 ,Vol.107, 253-263.
<https://ideas.repec.org/a/eee/wdevel/v107y2018icp253-263.html>
- Rathi, Ankita (2020). Is Agrarian Resilience limited to Agriculture? Investigating the “farm” and “non-farm” processes of Agriculture Resilience in the rural, *Journal of Rural Studies*, *Vol. 12*, 2-16.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0743016718302286>
- Report of Kurdistan province's unemployment figure (2019). Prepared by the Management and Planning Organization of Kurdistan Province. (in persian)
<https://www.mporg.ir/Portal/View/Page.aspx?PageId=98f91093-a574-4d68-816f-817d954b943b>
- Rezaei, M.R., Saraei, M.H., Bastaminia, A (2014). Explanation and analysis of the concept of resilience and its indicators and frameworks in natural disasters, *Crisis Management Quarterly*, *Vol 1, No 8*, 33-44. .
https://dpmk.ir/browse.php?a_code=A-10-47-1&sid=1&slc_lang=fa
- Sadeghloo,T., Sojasi Qidari, H (2015). Survey relationship between rural settlement livability and rural resilience in front of natural disaster in rural areas of Mravehtapeh and Palizan County, *Vol 3, No 2* , 37-44.
https://www.joem.ir/article_12750.html
- Sadeka, S., Reza, M., Suhaimi Mohamad, M., and Kabir Sarkar, Md. S (2013). Livelihood Vulnerability due to Disaster: Strategies for Building Disaster Resilient Livelihood, *International Conference on Agricultural, Environment and Biological Sciences (ICAEBs'2013) Dec.17-18,2013 Pattaya(Thailand)*.95-101.
<https://www.semanticscholar.org/paper/Livelihood-Vulnerability-due-to-Disaster-%3A-for-Sadeka-Reza/0ff7eeb591c43c9caa4b70d5716562d8d4d13c87>
- Salmani, M., Kazemi sani, A., Badri, S. A., Motuf, S (2015). Identification and analysis of the impact of resilience variables and indicators: evidence from the north and northeast of Tehran, *Journal of Spatial Analysis of Environmental Hazards*, *third year, No.2*, 1-22. (in persian).
<https://www.sid.ir/paper/264715/fa>

Schouten, M., Van der heide ,M., & Heijman, W (2019). Resilience of social-ecological systems in European rural areas: theory and prospects, paper prepared for presentation at the 113th eaae seminar “the role of knowledge innovation and human capital in multifunctional agriculture and territorial rural, Belgrade, Republic of Serbia.

<https://core.ac.uk/download/pdf/6675092.pdf>

Sorre, A. M., Kurgat, A., Musebe, R., & Sorre, B (2017). Adaptive Capacity to Climate Change among Smallholder Farmers’ in Busia County, Kenya .Journal of Agriculture and Veterinary Science. 10(9). 40-48.

<https://www.iosrjournals.org/iosr-javs/papers/Vol10-issue11/Version-1/H1011014048.pdf>

Sua ,M. M., Wallb, G., Wangc,Y.,& Jin, M (2019). Livelihood sustainability in a rural tourism destination - Hetu Town, Anhui Province, China.Tourism Management. 71(37). 272-281.

<https://colab.ws/articles/10.1016/j.tourman.2018.10.019>

The culture of the settlements of Marivan county (2015). Published by Iran Statistics Center. .(in persian)

www.amar.org.ir

The strategic document of Kurdistan Province Land Development (2019). Prepared by the Kurdistan Province Management and Planning Organization. (in persian)

<https://www.mporg.ir/Portal/View/Page.aspx?PageId=98f91093-a574-4d68-816f-817d954b943b>

UNISDR(United Nations International Strategy for Disaster Reduction) (2016). Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters, Extract from the final report of the World Conference on Disaster Reduction.

<https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf>

Veisi, M (2019) Identification and structural analysis of drivers affecting the sustainable development of rural areas (case study: Marivan city), master's thesis in the field of geography and rural planning, under the guidance of Dr. Saadi Mohammadi, Payam Noor University. .(in persian)

<http://lib.pnu.ac.ir/dl/search/default.aspx?Login=1>

Wella, Lisa Van., van der Keur, Peter., Harjanne, Atte, Pagneux, Emmanuel., Perrels, Adriaan., Henriksen, Hans Jørgen (2018). Resilience to natural hazards: An analysis of territorial governance in the Nordic countries, International Journal of Disaster Risk Reduction , No.6,Vol,31,1283-1294.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420917301620>

Zanghisheh, K. , Stealaji, A., Falahtabar, N (2018). Explaining the livability of villages in the metropolitan area of Tehran (case study: Varamin county),

Vol 16, No 58, 214-239.(in persian)

https://mag.iga.ir/article_253455.html

شناسایی و تحلیل عوامل بازدارنده تأمین محیط جغرافیایی تاب آور در نواحی روستایی مرزی مطالعه موردی: روستاهای شهرستان مریوان

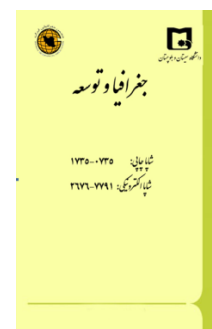
دکتر سعدی محمدی

مقاله پژوهشی

چکیده

ماهیت زیست پذیری، کیفیت زندگی و در مقیاسی گسترده تر، پایداری نواحی روستایی با تاب آوری، آمیخته شده و بر این اساس امروزه در عرصه برنامه ریزی روستایی به جای تمرکز بر آسیب پذیری (شکل گیری بحران و مدیریت آن) بر تاب آور کردن اجتماعات محلی (مدیریت ریسک و کنش فعالانه) تأکید می شود. در این میان، تحقق تاب آوری به دلیل ماهیت پیچیده، چندبعدی، سیستمی و تعدد فعالان و بازیگران در محیط درونی و بیرونی متغیر امروزی، نیازمند فراهم بودن شرایط، نیازها و الزاماتی در محیط روستایی است که فقدان آن ها به معنی ایجاد موانع و چالش های متعدد و تداوم آسیب پذیری محیطی بوده و در راستای تغییر وضعیت و حرکت در مسیر تاب آوری، شناسایی این چالش ها و موانع و رفع آن ها، می تواند گام مبنایی و مهمی تلقی شود. پژوهش کاربردی حاضر نیز با این هدف در نواحی روستایی مرزی پرمخاطره و محروم مرزی شهرستان مریوان با روشی توصیفی-تحلیلی و ماهیتی کمی-کیفی (آمیخته) انجام گرفته است. در بخش کیفی، شناسایی موانع و چالش های پیش روی تأمین محیط تاب آور در نواحی روستایی مورد مطالعه و در بخش کمی، سعی بر تأیید و تعمیم یافته های بخش کیفی و ارائه تحلیل از وضعیت عملکرد این موانع بوده است. در بخش کیفی از روش مصاحبه عمیق و باز و در بخش کمی از توزیع پرسشنامه، بهره گرفته است. جامعه آماری پژوهش، مشتمل بر مدیران توسعه ای، دهیاران و شوراهای روستایی، آگاهان محلی روستایی، متخصصان علمی و دانشگاهی منطقه و فعالان اقتصادی در سطح منطقه است که به صورت هدفمند و با روش گلوله برفی، انتخاب و شناسایی موانع تأمین محیط تاب آور روستایی (بخش کیفی) و تأیید آن ها (بخش کمی) توسط آن ها صورت پذیرفت. تجزیه و تحلیل داده های گردآوری شده در بخش کیفی مبتنی بر روش کدگذاری باز و در بخش کمی مبتنی بر آزمون تحلیل عاملی نشان داد که ۶۴ مانع یا متغیر در قالب چهار عامل اصلی ضعف در برنامه ریزی، سیاست گذاری، اجرا، نظارت و پایش بر فرایند توسعه در عرصه مدیریتی توسعه ای شهرستان مریوان (مهم ترین و اثرگذارترین عامل)، عدم توجه و تبیین مفهوم تاب آوری و فقدان ساختار مدیریت کارآمد ریسک/بحران (طبیعی و انسانی)، نارسایی های محیط اجتماعی و فضای نامناسب کسب و کار در جهت توسعه اقتصادی روستاها و ضعف حمایت و پشتیبانی بر تأمین تاب آوری محیطی در نواحی روستایی شهرستان مریوان به عنوان مانع دارای اثرگذاری هستند.

جغرافیا و توسعه، شماره ۷۴، بهار ۱۴۰۳
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۰
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۹
صفحات: ۸۱-۴۷

واژه های کلیدی:

تاب آوری، آسیب پذیری، مدیریت بحران، نواحی روستایی شهرستان مریوان.

مقدمه

است که به سرعت در میان برنامه ریزان و نظریه پردازان این عرصه رواج یافت (Moghim & Garna, 2019: 344). پاسخ های متفاوت جوامع به حوادث طبیعی و انسانی و تفاوت در سطح آسیب پذیری آن ها اهمیت روی آوردن به تاب آوری را در مدیریت بحران به منظور مقابله و بازیابی و سازگاری معیشتی و عملکردی ضروری می سازد (Moreno et al, 2019: 377). مطرح شدن پارادایم تاب آوری با توجه به تغییر دید مدیریتی از رویکرد مدیریت بحران به رویکرد مدیریت ریسک (Lam & Kuipers, 2019: 320)، حال و با توجه به تغییرات مستمر و همیشگی در محیط پرتلاطم

افزایش ظرفیت انعطاف پذیری، کلید دستیابی به رفاه و تأمین معیشت پایدار روستایی است (Haile et al, 2021: 2). با توجه به ارتباط نزدیک فقر معیشتی و میزان آسیب پذیری (Moghim & Garna, 2019: 344)؛ 253؛ Quandt, 2017)، هنگامی که بحران های طبیعی و انسانی روی می دهند، فقرای با سطح نازل معیشت، آسیب پذیری بسیار بالایی داشته و بیشترین منابع امرار معاش خود را از دست می دهند (Sadeka et al, 2013: 95-96). به همین دلیل است که تاب آوری یک مفهوم مورد استقبال در نواحی فقیر به ویژه نواحی روستایی

کشور است که به نواحی داخلی نیز نفوذ خواهد کرد. در این میان، ناپیوستگی سیل مهاجرت‌ها و تخلیه روستاها به عنوان مکان‌های تولیدی و اتلاف منابع آب و خاک را نادیده گرفت که در نهایت وابستگی و بحران‌های متعدد اجتماعی را در سطح کشور، موجب می‌شود. منطقه مورد مطالعه پژوهش حاضر، یکی از نواحی مرزی پرمخاطره کشور، یعنی نواحی روستایی مرزی شهرستان مریوان در غرب کشور است. شهرستان مریوان، مطابق با سند آمایش سرزمین استان کردستان، یکی از خوشه‌ها و هسته‌های اصلی توسعه استان کردستان، محسوب می‌شود که توسعه گردشگری، کشاورزی و فعالیت‌های بازرگانی-تجاری با گستره عملکرد منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای (اقلیم کردستان عراق)، مأموریت‌های مهم و نقش‌های کارکردی این شهرستان در راستای توسعه شهرستان و استان کردستان است. نقش‌ها و مأموریت‌هایی که به واسطه تمرکز توان‌های مرتبط با آن‌ها در نواحی روستایی، متمرکز بر نواحی روستایی بوده و نقش‌آفرینی مطلوب روستاهای شهرستان، نقش غیرقابل‌انکاری در حرکت شهرستان در این مسیر خواهند داشت؛ اما دارا بودن بیشترین نرخ بیکاری در استان کردستان (۲۸٫۶ کل شهرستان و ۲۵٫۳ نواحی روستایی) و قرار داشتن ۲۳٫۶ بیکاران استان در این شهرستان، قرار داشتن بیشترین درصد بیکاری در میان مردان و زنان ۲۰-۲۹ سال در روستاها، توزیع نامتعادل نرخ بیکاری در سطح بخش‌های روستایی، نرخ‌های منفی رشد جمعیت برای همه بخش‌های روستایی شهرستان در بازه ۱۰ ساله (۹۵-۸۵)، توزیع نامتوازن جمعیت در میان بخش‌های روستایی، بالا بودن متوسط بعد خانوار از متوسط استانی و کشوری برابر با ۳٫۶۴؛ تشکیل ۴۵ درصد مهاجران شهری از روستاهای شهرستان، نرخ بی‌سوادی ۲۷٫۳ درصدی، عدم حضور مستقل و آشکار زنان در حوزه کسب‌وکارهای خرد و نرخ اشتغال ۱۶٫۱

امروزی (2: Schouten et al, 2019)، انعطاف‌پذیری یک فرایند مستمر انطباق و تحول است (Abreu & Francisco, 2020: 2; Herman et al, 2018: 113) بر توانایی نظام معیشتی (نهاده‌ها، افراد و خانوارها و...) برای تعدیل آسیب‌های احتمالی بحران‌های طبیعی و انسانی و پاسخ‌دادن و تطابق به پیامدهای آن‌ها با استفاده از ظرفیت‌هایی (Hu & He, 2018:3; Qiu (et al, 2018: 3; Gautier et al, 2016: 667 Qin) اقتصادی، اجتماعی و محیطی است، تأکید دارد (Qin et al, 2020: 2) همچنین انعطاف‌پذیری موجب افزایش قدرت و زمینه‌های توانمندسازی اجتماعات محلی می‌شوند (زنگی‌شاه و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱۵) و مکان روستایی را به مکانی مطلوب، مناسب و جذاب برای کار، فعالیت و زندگی مبدل می‌سازد (خراسانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳). گستره فقر معیشتی و آسیب‌پذیری در نواحی روستایی کشور، ایجاد محیط تاب‌آور در نواحی روستایی را به عنوان یکی از مهم‌ترین آمال و آرزوهای مدیریت و سیاست‌گذاران و فعالان عرصه توسعه روستایی کشور، مطرح ساخته است. اهمیت این امر، در نواحی روستایی مرزی چند برابر است؛ زیرا مسئله امنیت در مرزها روند توسعه و امنیت کشور را متأثر کرده، به طوری که کشورهایی که مناطق مرزی آن‌ها درگیر ناامنی است، دریافته‌اند که به دلایل مختلف این ناامنی‌ها گسترش یافته و به تدریج کل کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد و هرگونه ناپایداری امنیتی در مرز قادر است با ناپایداری امنیتی در سیستم‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظامی کشور، اخلاص ایجاد کند (احمدی و دادجو، ۱۳۹۱: ۵۸۱۲). افزایش آسیب‌پذیری به معنی کاهش کیفیت زندگی مناطق مرزی است که این وضعیت به معنی بروز ناامنی‌ها در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیطی، جانی و احساس امنیت در میان روستاییان می‌شود که نتیجه این امر نیز، امنیت شکننده مرزهای

روستایی شهرستان و طی کردن یک روند خطی گذشته محور بوده و ادامه این روند نیز یعنی بی توجهی و عدم ریشه‌یابی و در مرحله بعد، عدم حل عوامل شکل‌دهنده وضع موجود، به معنی مختوم شدن به آینده‌ای بسیار مبهم و پرچالش در عرصه توسعه روستایی شهرستان خواهد بود؛ به بیانی دیگر می‌بایست با دیدی جامع، علل و عوامل شکل‌دهنده وضعیت موجود و نامناسب مبتنی بر آسیب‌پذیری معیشتی در نواحی روستایی مریوان شناسایی شود و با اتخاذ راهکارهای مناسب و با دیدی ساختارگرایانه، سعی در تغییر وضعیت نامناسب موجود به سمت ایجاد محیط‌های تاب‌آور روستایی در سطح شهرستان داشت. این امر هدف اصلی پژوهش حاضر بوده و بر این اساس نیز سؤال اصلی پژوهش، مبتنی بر این مطلب است که مهم‌ترین علل و عوامل بازدارنده محیط تاب‌آور در نواحی روستایی شهرستان مریوان کدامند؟

مبانی نظری

مفهوم‌سازی واژه «تاب‌آوری» در بین رشته‌ها، حوزه‌ها و موضوع‌های مختلف، متنوع است. با پیدایش آن در فیزیک و مهندسی و سپس استفاده گسترده آن در علوم زیست‌محیطی (۱۹۸۰-۱۹۷۰)، هم‌اکنون نیز این مفهوم در علوم اجتماعی، اهمیت چشمگیری یافته است. این امر، به دلیل لزوم درک استراتژی‌های مقابله جوامع با اختلالات محیطی و سایر اختلالات و فشارها، مانند: تغییرات آب‌وهوایی، کاهش منابع طبیعی، سیل، خشکسالی، بیماری، بازار و شرایط جهانی، تورم و نیاز به مدیریت منابع کمیاب در راستای ارتقای سطح کیفیت زندگی است.

از آنجا که آسیب‌پذیری یکی از محدودیت‌های توسعه اجتماعات روستایی است که مدام، تحت تأثیر تهدیدهای ناشی از بحران‌های طبیعی و انسانی قرار دارند؛ تاب‌آوری آن‌ها می‌تواند رویکردی تسهیل‌کننده

درصدی آن‌ها و وجود تنها یک کارگاه روستایی حصیربافی مخصوص زنان، وضعیت نامناسب زیرساختی و تفاوت وضعیت برخورداری از امکانات زیرساختی، متناسب با نزدیکی به مرکزی شهرستان و جمعیت (عدم اجرای طرح هادی و عدم دسترسی بیش از ۹۰ درصد روستاهای بخش سرشیو به گاز لوله‌کشی، جاده آسفالته، مدارس آموزشی (متوسطه اول و دوم) و مراکز بهداشت و اجرای ۳۰ درصدی طرح هادی در روستاهای شهرستان) تجهیز تنها ۵،۲ درصد کل اراضی به سیستم‌های نوین آبیاری، درگیری مستقیم و غیرمستقیم همه بخش‌های روستایی با پدیده کولبری و قاچاق کالا، فقدان تعاونی فعال روستایی و تنها، ۱۸ تعاونی در حوزه آب و کشاورزی روستاها به صورت اسمی و غیرفعال، قراردادن در منطقه پرخطر به لحاظ افت آب‌های زیرزمینی، برداشت بی‌رویه و تخریب محیطی (منابع: سند راهبردی آمایش سرزمین استان کردستان، ۱۳۹۹، فرهنگ آبادی‌های ۱۳۹۵ شهرستان مریوان، گزارش سیمای بیکاری استان کردستان، ۱۳۹۹، طرح اشتغالزایی و توسعه اقتصادی روستایی شهرستان مریوان، ۱۳۹۹) و استناد به مطالعه پژوهش انجام شده در سطح نواحی روستایی منطقه (آب‌پیکر، ۱۴۰۰؛ کریمی، ۱۴۰۰؛ ویسی، ۱۳۹۹؛ منوچهری و محمدی، ۱۳۹۷: ۱۹)؛ که مهم‌ترین نتایج آن تسلط و تداوم تله فقر بر معیشت روستاییان شهرستان، کاهش ظرفیت‌های توسعه‌ای و مهاجرت گسترده نیروی انسانی روستاها، تقویت و تحکیم روابط نابرابرانه مرکز پیرامون و هدایت سرمایه‌های روستایی به شهر مریوان است، نشان از نبود محیط تاب‌آور در نواحی روستایی آن و تسلط شرایط آسیب‌پذیری معیشتی دارد. مطمئناً این وضعیت، بیش از آنکه علت باشد، معلول شرایطی است که ریشه در عدم آینده‌نگری مبتنی بر کنترل در تغییر و بهره‌مندی از پیشران‌های کلیدی در موقع مناسب، در عرصه مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه

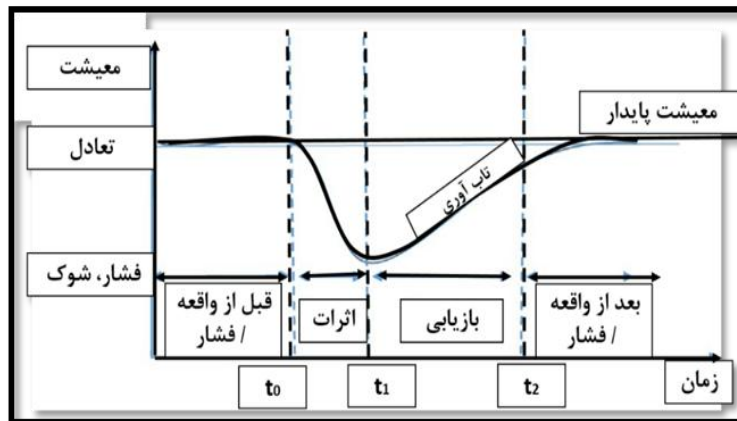
میزان ظرفیت سازگاری با تهدیدها و بحران‌ها به‌عنوان مهم‌ترین عناصر در ارزیابی وضعیت تاب‌آوری جوامع انسانی (شهری و روستایی) تأکید دارد (Mauriz et al, 2017: 5-6). انعطاف‌پذیری روستایی، اشاره به توان مقابله و ظرفیت سازگاری با تغییرات مداوم و شرایط خارجی مؤثر بر سیستم معیشتی و محیطی روستاها دارد؛ به‌گونه‌ای که سیستم روستا بتواند، کیفیت مطلوب زندگی خود را در سطح رضایت‌بخش حفظ کند (Schouten et al, 2019: 2).

تاب‌آوری دارای چهار بُعد اجتماعی، اقتصادی، محیطی-کالبدی و نهادی است. «تاب‌آوری اجتماعی» مراحل مختلفی دارد و به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای باعث دوام و استحکام اجتماع می‌شود. ممکن است در یک جامعه بسیار آسیب‌پذیر، ارتباطات اجتماعی به‌قدری قوی باشد که برگشت از حالت آسیب‌پذیر پدیده، بسیار سریع رخ دهد (پرتوی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۳). به‌نقل از محمدی و کهنه‌پوشی، ۱۳۹۸: ۶۰. «تاب‌آوری کالبدی» به ارزیابی واکنش جامعه و ظرفیت بازبازی بعد از سانحه، مانند پناهگاه، واحدهای مسکونی و زیرساختی اشاره دارد (سلمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳). «تاب‌آوری اقتصادی» دو بُعد پویا و ایستا دارد. تاب‌آوری اقتصادی پویا سرعتی است که در آن، یک نهاد و سیستم از شوک خارج می‌شود، بهبود می‌یابد و به حالتی مطلوب می‌رسد؛ درحالی که تاب‌آوری اقتصادی استاتیک توانایی هر نهاد یا سیستم در حفظ عملکرد در هنگام دچار شدن به شوک است (داداش‌پور، ۱۳۹۴: ۷۴). «تاب‌آوری نهادی» به‌عنوان ظرفیت جوامع برای کاهش خطر و ایجاد پیوندهای سازمانی در درون جامعه تعریف می‌شود؛ به‌نوعی که ویژگی‌های مرتبط با تقلیل خطر، برنامه‌ریزی و تجربه سوانح قبلی را دربردارد (سلمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴). به‌نقل از محمدی و کهنه‌پوشی، ۱۳۹۸: ۶۰. تاب‌آوری مناطق روستایی و مناطق شهری با هم یکسان نیست. مناطق روستایی به‌دلیل اقتصاد تک‌محصولی در

برای دستیابی به توسعه و به عبارتی بهبود شرایط زیستی زندگی در محیط باشد (صادق‌لو و سجاسی‌قیداری، ۱۳۹۳: ۳۹). بازتاب‌دهنده توانایی مقابله با بحران‌ها، شوک‌ها، استرس‌های ناگهانی و بلندمدت، بدون تضعیف منابع و دارایی‌هایی که در عرصه‌های روستایی تعیین‌کننده هستند، در زمان حاضر و آینده است (Sua Qiu et al, 2018: 2 et al, 2019: 272). زیرا افزایش تاب‌آوری معیشتی با بهبود سطح سازگاری و قدرت مقابله و در نتیجه کاهش سطح آسیب‌پذیری در بین اجتماعات محلی این امکان را فراهم می‌آورد که تأمین معیشت آن‌ها که با مطلوبیت ارتباط متقابل اجزای آن یعنی دارایی‌ها، وضعیت نهادی-ساختاری و استراتژی‌ها حاصل می‌آید، در میان تهدیدهای ناشی از مخاطرات طبیعی و بحران‌های انسانی به‌صورت پیوسته و پایدار ادامه یابد و بلایای بعدی، نتوانند زندگی مردم را مختل و معیشت آن‌ها را آسیب‌پذیر سازند (داداش‌پور و عادل، ۱۳۹۴: ۳۷؛ Ellis, 1999: 2; Sorre et al, 2017: 41). تاب‌آوری چندوجهی بوده و ظرفیتی است که نتایج به‌زیستی (کیفیت زندگی) را پیش‌بینی می‌کند. تاب‌آوری به‌عنوان یک متغیر پنهان از دسترسی به خدمات اساسی، دسترسی به درآمد و غذا، سرمایه‌های معیشتی، ظرفیت انطباق، ثبات و سطح مطلوب امنیت اجتماعی ساخته شده است (Haile et al, 2021: 2). بنابراین شرط دستیابی به یک روستای زیست‌پذیر و پایدار، وجود سطحی قابل‌قبول از تاب‌آوری است؛ زیرا چنانچه جامعه روستایی، دارای ویژگی‌های یک روستای زیست‌پذیر باشد، اما ویژگی‌های اولیه تاب‌آوری را نداشته‌باشد، در برابر بحران‌های طبیعی و انسانی به‌سرعت عملکرد جاری خود را از دست داده و از ویژگی‌های یک روستای قابل‌زیست، فاصله می‌گیرد (محمدی و منوچهری، ۱۳۹۷: ۹۷). براین‌اساس نیز رویکرد تاب‌آوری، معیشت را به‌عنوان یک سیستم مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و بر دو ویژگی توانایی مقابله و

در کمترین زمان ممکن می‌شود؛ بنابراین، قابلیت انعطاف‌پذیری می‌تواند به‌عنوان ظرفیت یک سیستم برای جذب اختلال و تغییر وضعیت در حالی که تحت تغییر قرار می‌گیرد، در نظر گرفته شود. به این ترتیب که عملاً همان عملکرد، ساختار و هویت قبلی را حفظ کند یا به حالت جدید و مطلوبی از تعادل برسد (Borsekova et al, 2018: 3)؛ بنابراین، پایداری معیشت روستاییان که همواره در معرض فشارها، شوک‌ها و اتفاقات کوتاه و بلندمدت، غیرمنتظره یا قابل‌پیش‌بینی طبیعی و انسانی قرار دارد، تنها در صورت وجود شرایط تاب‌آوری معیشتی است که محقق می‌شود (شکل ۱).

زمان عادی برای حفظ کسب‌وکار خود به دولت وابسته هستند. در همان حال، تنوع اقتصادی در مناطق شهری به تاب‌آوری این مناطق کمک شایانی می‌کند (Cutter et al, 2016: 1238)؛ به نقل از بذرافشان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۰). مطرح‌شدن پارادایم تاب‌آوری با توجه به تغییر دید مدیریتی از رویکرد بحران به رویکرد مدیریت ریسک (Lam & Kuipers, 2019: 320) حاصل و به‌طور کلی به توانایی ذی‌نفعان برای ایجاد و پیاده‌سازی استراتژی‌های سازگاری و مکانیسم‌های عملیاتی در برابر اختلال‌ها و فشارهای بیرون از سیستم معیشتی اشاره می‌کند که اثرات کوتاه یا بلندمدت چنین شوک‌هایی را کاهش و منجر به بازگشت به حالت و تعادل قبلی یا تحقق یک حالت تعادل و شرایط جدید

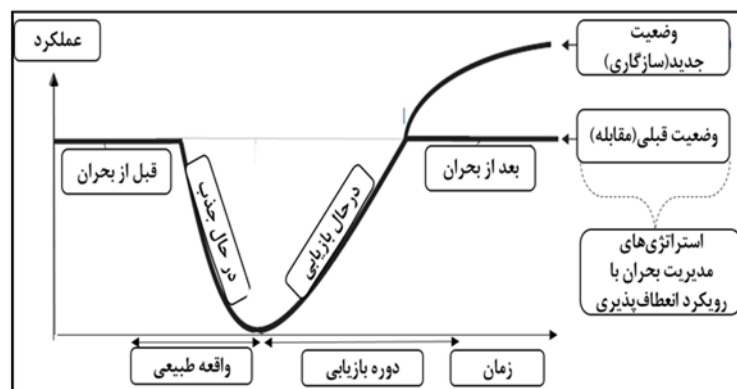
شکل ۱: فرایند تحقق معیشت پایدار از طریق تاب‌آوری به فشارها و شوک‌ها
مأخذ: Kontokosta & Malik, 2018: 276

انعطاف‌پذیری، مقدار تغییری است که سیستم (فرد یا جامعه) می‌تواند جذب^۱ و تحمل کند و درعین حال اینکه عملکرد و ساختار قبلی خود را حفظ کند (مقابله) یا اینکه با تغییر به حالت جدید به شکل پایداری با شرایط پیش‌رو بازبازی شود (سازگاری). انعطاف‌پذیری جامعه به معنی افزایش و تقویت مشارکت و همبستگی اعضای جامعه است تا در محیطی که عدم قطعیت، تغییر و غیرقابل پیش‌بینی بودن ویژگی اصلی آن است، رشد و پیشرفت

پاسخ‌های متفاوت جوامع به حوادث طبیعی و تفاوت در سطح آسیب‌پذیری آن‌ها، اهمیت روی آوردن به تاب‌آوری را در مدیریت بحران به‌منظور مقابله و بازبازی با بحران‌های حاصل از رویدادهای طبیعی و فشارهای انسانی، ضروری می‌سازد (Moreno et al, 2019: 377). تجزیه و تحلیل وضعیت انعطاف‌پذیری، نسبت به مخاطرات پیرامونی (انسانی و طبیعی) به‌عنوان ابزاری قدرتمند در تصمیم‌سازی و مدیریت مطلوب سکونتگاه‌های انسانی به رسمیت شناخته شده است (Cai et al, 2018: 2).

از تاب‌آوری (UNISDR, 2016: 8; Cai et al, 2018: 10)؛ توان مقابله و سازگاری با تهدیدها و بحران‌ها، هسته‌های اصلی تعریف تاب‌آوری به شمار می‌روند. با این تفاوت که رویکرد مدیریتی بحران مبتنی بر سازگاری بر رویکرد بلندمدت برای کنار آمدن با تنوع و تغییر در نظام‌های انسانی و طبیعی تأکید دارد و مفهوم مقابله نیز، به‌مثابه آرایه‌ای از راهکارهای تطبیقی کوتاه‌مدت، برای پاسخگویی به رخدادهای تهدیدها قلمداد می‌شود (محمدی و منوچهری، ۱۳۹۷: ۹۸). مفهوم تاب‌آوری با رویکرد آینده‌نگری و با قبول تهدیدها، شوک‌ها و تغییرات مداومی که معیشت روستاییان با آن روبه‌رو است، بر پویایی معیشت روستاییان و لزوم سازگاری مداوم آن با این تغییرات، متمرکز است (Marschke & Berkes, 2006: 2)

حاصل شود (رضایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۶-۳۹؛ Cai et al, 2018: 15)؛ بنابراین انعطاف‌پذیری روستایی، اشاره به توان مقابله و ظرفیت سازگاری با تغییرات مداوم و شرایط خارجی مؤثر بر سیستم معیشتی و محیطی روستاها دارد؛ به‌گونه‌ای که سیستم روستا بتواند کیفیت مطلوب زندگی خود را در سطح رضایت‌بخشی حفظ کند (Schouten et al, 2019: 2; Kiem et al, 2010: 19). این ظرفیت‌ها در راستای تاب‌آوری جوامع در پژوهش‌های مختلف داخلی و خارجی (Jha, 2013:1; UNISDR, 2016; Moreno et al, 2019:1; Wella et al, 2018:1283؛ داداش‌پور و عادل، ۱۳۹۴: ۷۳؛ رضایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۲) در قالب ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فردی، تکنولوژیکی، محیطی، کالبدی-زیرساختی و نهادی-مدیریتی ذکر شده‌اند. با توجه به تعاریف مختلف

شکل ۲: مدیریت بحران با رویکرد انعطاف‌پذیری
 مأخذ: Graveline & Grémont, 2017:4

برجسته‌کردن اهمیت مدیریت و بالاتر از آن حکمروایی در تأمین محیط تاب‌آور شهری، ارتباط این دو مؤلفه را تأیید کرده و قانونمندی، مشارکت، مسئولیت و پاسخگویی مدیران شهری را مؤثرترین شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری بر افزایش تاب‌آوری در شهر تهران، عنوان می‌کنند.

جلالیان (۱۴۰۰)، بر تأکید بر اهمیت تأمین تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی در نواحی غیررسمی و حاشیه‌ای به‌عنوان مهم‌ترین، راهکار اثرگذار کاهش آسیب‌پذیری

در ادامه، خلاصه‌ای از پژوهش‌های مرتبط آورده شده است که مهم‌ترین، کاستی این پژوهش‌ها را می‌توان در عدم نگاه ساختاری و ریشه‌ای به بحث توسعه پایدار روستایی و تاب‌آوری به‌عنوان مهم‌ترین عامل تحقق آن دانست.

محمودنیا و همکاران (۱۴۰۰)، در پی دستیابی به مدلی مفهومی در راستای سنجش و آزمون تأثیرات وضعیت حکمروایی خوب شهری بر میزان تاب‌آوری محیط شهری در شهر تهران هستند. این مقاله با

سازگاری آن‌ها در برابر بحران‌های آتی خواهد بود. در این ارتباط، وضعیت تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی که وابسته به وضعیت مطلوب نهادی-مدیریتی، است نیز با وضعیت بسیار نامناسب ارزیابی شده است.

هایلی و همکاران^۱ (۲۰۲۱)، با تأکید بر نقش توسعه ظرفیتی جوامع محلی در افزایش تاب‌آوری جوامع روستایی، افزایش تاب‌آوری جوامع روستایی مبتنی بر افزایش قدرت مقابله و سازگاری آن‌ها با فشارهای طبیعی و انسانی را لازمه‌ی رهایی این جوامع از تداوم و تسلط تله فقر چندبعدی دانسته و در این مسیر نیز، بر نقش سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولتی، تأکید ویژه‌ای دارند. نتایج پژوهش در نواحی روستایی اتیوپی، نشان دادند که افزایش تاب‌آوری در نواحی روستایی مورد مطالعه، کاهش میزان فقر چندبعدی را به همراه داشته که این امر، بازتابی از تنوع‌بخشی اقتصادی (به‌ویژه در بخش غیرکشاورزی) و اتخاذ راهبردهایی مبتنی بر افزایش بهره‌وری و اشتغال و نوآوری در نواحی روستایی بوده است. یافته‌ها حاکی از آن است که سیاست‌های دولت با هدف افزایش تاب‌آوری در جهت مهار و کاهش فقر چندبعدی، می‌بایست موجب بازساخت و دگرگونی نواحی روستایی باشد.

راسی^۲ (۲۰۲۰)، نگاهی گسترده و جامع به مفهوم تاب‌آوری در نواحی روستایی داشته و تحقق تاب‌آوری روستایی به‌ویژه در بخش کشاورزی را نه‌تنها در محدوده روستا، بلکه در فرایندها و عوامل اثرگذاری بیرون از محیط کشاورزی و محیط روستایی در تعامل با عوامل درونی جست‌وجو می‌کند. در مطالعه موردی (ناحیه روستایی پنجاب هند) مشاهده شد که تاب‌آوری کشاورزی، یک فرایند پویا و دگرگون‌کننده است که به‌طور مداوم تحت تأثیر ماهیت مشترک تولید و ارتباط متقابل روستایی-شهری است. مشاهده شد که تغییر به کشاورزی تجاری، نیروی کار روستایی را قادر ساخت تا

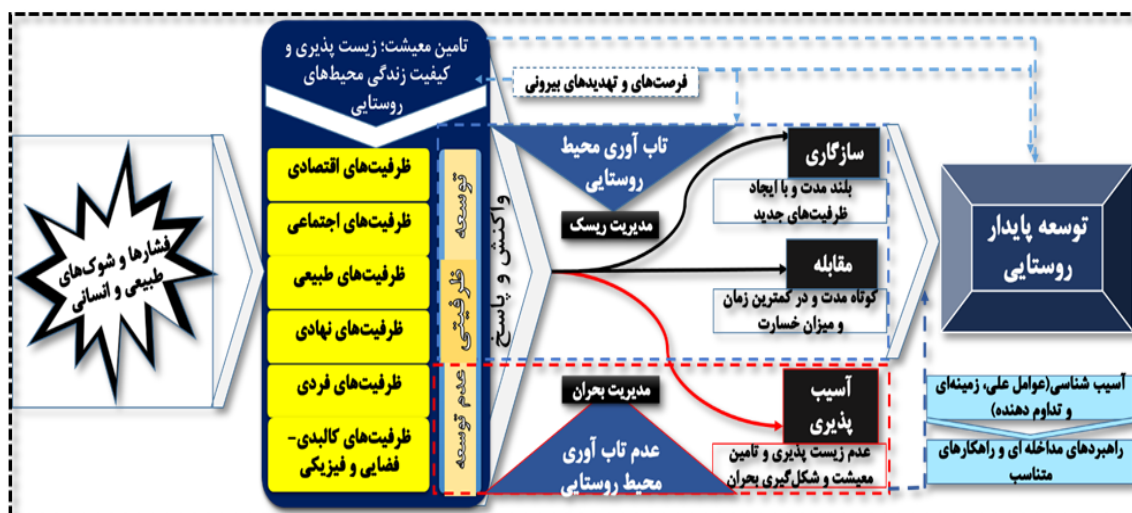
این سکونتگاه‌ها در شهر تهران، وضعیت نامناسب تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی این محلات را بازتابی از تفاوت مطلوبیت شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی آن‌ها به‌واسطه مدیریت نامناسب و در حاشیه قراردادن این محلات عنوان می‌کند. تفاوت فضایی در سطح میزان آسیب‌پذیری و سطح نامناسب تاب‌آوری در سطح محلات وجود داشته و محلات ضعیف‌تر دارای سطح نامناسب‌تر تاب‌آوری هستند.

احمدی و منوچهری (۱۳۹۹) در پژوهش خود در ارتباط با اثرگذاری مخاطره خشکسالی بر معیشت روستاییان استان خراسان جنوبی (منطقه قائنات) با برجسته‌کردن اهمیت تاب‌آوری معیشتی، نشان دادند که فقدان سطح مطلوب تاب‌آوری در جهت مقابله و سازگاری با این مخاطره موجب کاهش سطح سرمایه‌های معیشتی، تضعیف نهادهای تحول‌زا، ساختار مدیریت ناکارآمد محلی و دولتی، اتخاذ راهبردهای منفی مانند مهاجرت و فروش دارایی‌ها و ایجاد پیامدهای منفی، همچون: گسترش فقر و محرومیت، آسیب‌پذیری معیشت و شکل‌گیری مشاغل و درآمد ناپایدار و ناکافی و درمجموع آسیب‌پذیری و ناپایداری شدید در وضعیت معیشتی روستاییان منطقه شده است. مال‌میری و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهش خود، لازمه حرکت در مسیر توسعه پایدار را ایجاد محیط تاب‌آور روستایی، بیان کرده و تحقق محیط تاب‌آور روستایی را نیز مبتنی بر الگوی اجتماع‌محور می‌داند. نتایج پژوهش در نواحی روستایی ایذه نشان دادند که وضعیت تاب‌آوری محیطی و انطباق روستاییان با آن در وضعیت مناسبی بوده و این وضعیت کارایی مدیریتی و نهادی است که کمترین میزان تاب‌آوری را در محیط‌های روستایی مورد مطالعه دارد که با توجه به وابستگی روستاییان به نهادهای دولتی، این وضعیت نامناسب، به معنی افزایش آسیب‌پذیری روستاییان و عدم‌توان

بلندمدت) هستند که این فشارها و شوکها بر وضعیت تأمین معیشت، زیست‌پذیری و کیفیت زندگی محیط‌های روستایی که برآیندی از وضعیت مطلوبیت توان‌ها و ظرفیت‌های توسعه‌ای و عملکرد هماهنگ و متعادل آن‌ها با یکدیگر و در تعامل با تهدید و فرصت‌های محیط بیرونی، است، اثرگذار هستند. در این‌میان، نحوه واکنش و پاسخ محیط‌های روستایی تاب‌آور (مبتنی بر مدیریت ریسک و پیشگیرانه) که اثرپذیری بسیار زیادی از مطلوبیت دسترسی به ظرفیت‌های توسعه‌ای در نواحی روستایی دارد، توان مقابله و سازگاری در کوتاه‌مدت و بلندمدت را با این فشار و شوکها داشته و می‌تواند متفاوت از جوامع روستایی غیرتاب‌آور (مدیریت بحران و منفعلانه)، از سقوط به وضعیت آسیب‌پذیری جلوگیری کند. در این میان، متناسب با اصل اساسی و هدف برنامه‌ریزی توسعه روستایی، شناسایی علل و عوامل بروز و تداوم این وضعیت و سپس، انجام مداخلات مورد نیاز، لازمه تغییر محیط غیرتاب‌آور و آسیب‌پذیر روستایی به محیط تاب‌آور و حرکت در مسیر توسعه و پایداری آن در نواحی روستایی خواهد بود (شکل ۱).

بتوانند به انباشت سرمایه در این بخش دست یابند و اینچنین در مسیر تحول کشاورزی با بهره‌گیری از تکنولوژی، تنوع‌بخشی و تغییر الگوی کشت و افزایش بهره‌وری نیروی انسانی، حرکت کنند.

کیم و آستین^۱ (۲۰۱۳)، در پژوهش خود در ارتباط با خشکسالی نواحی روستایی استرالیا در مطالعه‌ای کیفی به این نتیجه می‌رسند که بایستی، در جهت کاهش تأثیرات خشکسالی بر اقتصاد و اجتماع نواحی روستایی به افزایش ظرفیت‌های انطباقی و سازگارانة پرداخت و در این میان نیز نیاز به تغییر دیدگاه از غیرمنتظره و آسیب‌زا بودن خشکسالی به بررسی راهکارهای تأمین آب حتی با وجود تداوم خشکسالی، تعریف جدید از اهمیت منابع و حفاظت از آن، افزایش سرمایه‌گذاری در توسعه کشاورزی و رفع سایر مشکلات و معضلات مرتبط با زیرساخت‌های روستایی که نقش مؤثری در افزایش قدرت سازگاری دارند، پرداخت. در مجموع، با توجه به چارچوب نظری ارائه‌شده برگرفته از مطالب مطرح‌شده، می‌توان دریافت که محیط‌های روستایی در معرض تغییرات و فشارهای مداوم طبیعی و انسانی در بازه‌های زمانی متفاوت (کوتاه، میان و

شکل ۳: چارچوب مفهومی پژوهش

تهیه و ترسیم: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

روش تحقیق

پژوهش کاربردی حاضر از لحاظ نوع، توصیفی-تحلیلی، به لحاظ ماهیت، کمی-کیفی (آمیخته)، از حیث روش گردآوری داده‌ها، اسنادی (در بخش نظری)-پیمایشی (در بخش میدانی) بوده و با رویکردی جامع و اکتشافی انجام گرفته است. در بخش کیفی پژوهش، سعی بر شناخت علل و عوامل بازدارنده تحقق تاب‌آوری محیطی در نواحی روستایی شهرستان بوده و در بخش کمی به تأیید این یافته‌ها و تعمیم‌پذیری آن‌ها پرداخته می‌شود. در این ارتباط، مصاحبه هدفمند، باز و عمیق در بخش کیفی و توزیع پرسشنامه در بخش کمی، انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش با توجه به جامع بودن و چندوجهی بودن سازه تاب‌آوری و مبتنی بر دید جامع پژوهش، دربرگیرنده بازیگران متعدد اثرگذار بر تأمین آن در سطح منطقه بوده و با توجه به گستردگی نقاط روستایی شهرستان مریوان، عدم توان دسترسی به همه روستاها و فقدان آمارهای متقن به روز در ارتباط با شاخص‌های توسعه‌ای و نیز کیفی بودن بسیاری از شاخص‌های سنجش وضعیت تاب‌آوری، نیاز پژوهش به انتخاب افراد آگاه به مفهوم تاب‌آوری و شرایط توسعه‌ای منطقه مورد مطالعه بود و بر این اساس نیز اقدام به تشکیل تیم دلفی و متخصصان شد.

در راستای تشکیل تیم دلفی، مشتمل بر افراد آگاه به شرایط میدانی روستاهای شهرستان، به روش هدفمند و به شیوه گلوله‌برفی به شناخت این افراد پرداخته شد. در جهت تعیین و انتخاب افراد مورد نظر، ملاک‌های ذیل در نظر گرفته شدند:

گروه مسئولان: در این گروه، علاوه بر در نظر گرفتن نهادهای متعدد درگیر در امر توسعه روستاهای

شهرستان، مسئولیت داشتن افراد به مدت ۳ سال به بالا در عرصه مدیریتی، آگاه به شرایط منطقه و داشتن بنیه علمی مناسب در ارتباط با توسعه روستایی یا حوزه تخصصی خود در عرصه توسعه روستاهای شهرستان مدنظر قرار گرفتند. براین اساس فرمانداری شهرستان، بخش‌داری‌های سه بخش روستایی شهرستان، جهاد کشاورزی، بنیاد مسکن، منابع طبیعی، محیط‌زیست، میراث فرهنگی و گردشگری، تعاون روستایی، به واسطه تعیین‌کننده بودن نقش‌های آن‌ها در عرصه توسعه روستایی شهرستان، به‌عنوان ارگان‌های هدف تعیین و با مراجعه به این ارگان‌ها، افرادی با ویژگی‌های ذکر شده انتخاب شدند.

گروه دهیاران: در پژوهش حاضر، دهیاران به‌عنوان مدیران محلی و افرادی که بیشترین آشنایی را با وضعیت میدانی و محلی روستاها و جهت‌گیری منابع و اقدامات دولتی دارند، بسیار اثرگذار عمل می‌کنند. در این ارتباط به انتخاب بخش‌داری‌های سه‌گانه شهرستان مریوان، دهیاران نمونه انتخاب و به‌کار گرفته شدند.

متخصصان علمی و آگاهان: در این گروه، انتخاب و تعیین افراد با توجه به مرتبط بودن رشته تحصیلی به توسعه و به‌ویژه توسعه روستایی، دارا بودن تحصیلات عالی در رشته مربوط، بومی بودن و دارا بودن پژوهش‌های مرتبط با روستاهای مورد مطالعه، انجام گرفت. در این گروه، کارشناسان طرح توسعه منظومه روستایی شهرستان مریوان و طرح توسعه اقتصادی و اشتغالزایی روستایی شهرستان مریوان در فازهای سه‌گانه آن، به‌واسطه دارا بودن بنیه علمی و پیمایش میدانی روستاها بسیار اثرگذار عمل کردند. مشخصات این افراد در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱: اعضای گروه مشارکت‌کننده در تکنیک دلفی پژوهش حاضر

ردیف	تخصص	درجه تحصیلی / مسئولیت	وضعیت اقامت	جنسیت
۱	جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی	دکترای تخصصی (دانشیار دانشگاه پیام نور شهرستان)	بومی	مرد
۲	جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی	دکترای تخصصی (استادیار دانشگاه پیام نور)	بومی	مرد
۳	جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی	دکترای تخصصی (پژوهشگر حوزه توسعه روستایی شهرستان)	بومی	مرد
۴	مدیریت-کارآفرینی	دکترای تخصصی (مشاور اجرایی طرح توسعه اقتصادی و اشتغالزایی روستایی شهرستان مریوان)	بومی	مرد
۵	جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی	دکترای تخصصی (مشاور اجرایی طرح توسعه اقتصادی و اشتغالزایی روستایی شهرستان مریوان)	بومی	مرد
۶	اقتصاد کشاورزی	دکترای تخصصی (کارشناس طرح توسعه منظومه روستایی شهرستان - پژوهشگر حوزه توسعه روستایی و کشاورزی منطقه)	بومی	مرد
۷	ترویج و آموزش کشاورزی پایدار	دکترای تخصصی (مشاور اجرایی طرح توسعه اقتصادی و اشتغالزایی روستایی شهرستان مریوان - پژوهشگر حوزه توسعه روستایی و کشاورزی منطقه)	بومی	مرد
۸	جامعه‌شناسی توسعه	دکترای تخصصی (آموزش و پرورش - مشاور اجرایی طرح توسعه اقتصادی و اشتغالزایی روستایی شهرستان مریوان)	بومی	مرد
۹	جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری	لیسانس (دهیار) منتخب دهیاران بخش سرشیو	بومی	مرد
۱۰	مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی	لیسانس (دهیار) منتخب دهیاران بخش خاوومیرآباد	بومی	مرد
۱۱	کشاورزی (زراعت و اصلاح نباتات)	دکترای تخصصی (دهیار) منتخب دهیاران بخش مرکزی	بومی	مرد
۱۲	برنامه‌ریزی گردشگری	کارشناسی ارشد (اداره میراث فرهنگی و گردشگری)	بومی	مرد
۱۳	مهندسی محیط‌زیست	دکترای تخصصی (اداره محیط‌زیست)	بومی	مرد
۱۴	جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی	کارشناسی ارشد (بخشداری بخش خاوومیرآباد)	بومی	مرد
۱۵	جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی	کارشناسی ارشد (بخشداری بخش سرشیو)	بومی	مرد
۱۶	مدیریت دولتی	کارشناسی ارشد (بخشداری بخش مرکزی)	بومی	مرد
۱۷	مهندسی محیط‌زیست	(کارشناسی منابع طبیعی) دکترای تخصصی (اداره محیط‌زیست)	بومی	مرد
۱۸	مهندسی معماری	کارشناسی ارشد (بنیاد مسکن - کارشناس طرح توسعه پایدار منظومه روستایی شهرستان مریوان)	بومی	مرد
۱۹	مدیریت مرزی	لیسانس (مرزبانی شهرستان)	بومی	مرد
۲۰	جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی	دکترای تخصصی (انجمن مردم‌نهاد زیست‌محیطی چیا- کارشناس طرح توسعه منظومه روستایی شهرستان)	بومی	مرد
۲۱	جامعه‌شناسی-رفاه اجتماعی	کارشناسی ارشد (اداره تعاون روستایی)	بومی	مرد
۲۲	کشاورزی (علوم دامی)	دانشجوی دکتری (جهاد کشاورزی)	بومی	مرد

مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۲

فعالان اقتصادی در محیط‌های روستایی و کارشناسان طرح‌های توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی و توسعه منظومه روستایی در شهرستان مریوان، ۲۸ نفر از دهیاران منتخب روستایی، ۱۶ نفر از آگاهان محلی روستایی).

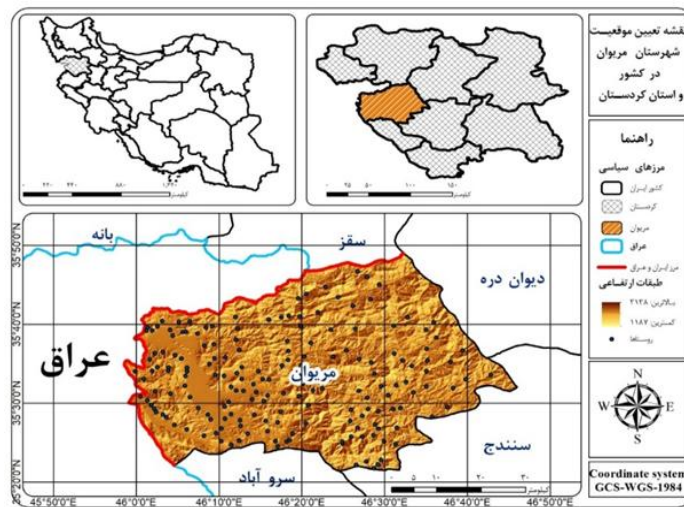
در نهایت، در بخش کمی نیز با آزمون‌های تحلیل عاملی، یافته‌های حاصل از بخش کیفی به دنبال تدوین پرسشنامه استخراج شده از آن، مورد تأیید و تعمیم قرار گرفتند. روایی ظاهری، محتوایی و سازه‌ای پژوهش با توزیع پیش‌آزمون (۲۰ پرسشنامه)، اعمال بازخورد متخصصان علمی در ارتباط با پرسشنامه‌های تدوین شده و آزمون تحلیل عاملی که خود نوعی روایی سازه به شمار می‌رود و پایایی نیز با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰,۷۸، مورد تأیید قرار گرفت.

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان مریوان به مرکزیت شهر مریوان یکی از ۱۰ شهرستان این استان در غرب استان و در مجاورت خاک عراق واقع شده است. این شهرستان با مساحتی بالغ بر ۲۳۲۶,۴ کیلومتر مربع و ۱۶۹۶۸۰ هزار نفر جمعیت دارای ۳ بخش مرکزی، سرشیو و خاوومیرآباد، چهار شهر مریوان، برده رشه، کانی دینار، چناره و شش دهستان و ۱۷۴ آبادی (۱۵۱ آبادی دارای سکنه و ۲۳ آبادی خالی از جمعیت) است (فرهنگ آبادی‌های شهرستان مریوان، ۱۳۹۵).

در ادامه نیاز بود که نحوه ارتباط‌گیری با اعضای نامبرده مشخص شود؛ اما به دلیل شیوع کرونا و دشواری‌های ارتباط مستقیم، روش غیرمستقیم و بهره‌گیری از پست الکترونیک در جهت ارسال پرسشنامه و دریافت بازخوردها، تعیین شد. به هریک از این افراد، توضیحات مورد نیاز در ارتباط با پژوهش و اهداف آن، روش کار، اهمیت نظرات و دیدگاه‌های آن‌ها در جهت‌گیری پژوهش، ارائه شد و آن‌ها، توجیه شدند.

پس از اتمام مرحله اول پژوهش که مبتنی بر شناسایی عوامل بازدارنده تحقق محیط تاب‌آور در نواحی روستایی شهرستان مرزی مریوان است که به دنبال انجام مصاحبه‌های هدفمند با گروه دلفی پژوهش و تحقق اصل اشباع نظری صورت پذیرفت، مصاحبه‌ها با تکنیک کدگذاری باز، تجزیه و تحلیل شده و پس از شناسایی علل و عوامل بازنده، تحقق محیط تاب‌آور در نواحی روستایی مورد مطالعه، پرسشنامه‌ای در طیف پنجگانه لیکرت، دربرگیرنده این عوامل بازدارنده در جهت تأیید و تعمیم و خلاصه‌سازی، تدوین و در اختیار ۱۰۰ نفر (این تعداد حجم قابل قبول در نمونه آماری در پژوهش‌های توصیفی به شمار می‌رود) از افراد متخصص دیگر در گروه‌های نامبرده، قرار گرفت که با روش گلوله‌برفی و هدفمند (با در نظرگیری معیارهای ذکر شده) در هر گروه، شناسایی شدند (۲۴ نفر از ارگان‌های دولتی، ۳۲ نفر از متخصصان علمی و دانشگاهی و آگاهان سطح شهرستان (به‌ویژه انجمن‌های مردم‌نهاد زیست‌محیطی و سرمایه‌گذاران و

شکل ۴: نمایش موقعیت منطقه مورد مطالعه تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۲

یافته‌های پژوهش

پس از انجام کدگذاری باز و تعیین کدهای مشترک، متغیرهایی که به‌عنوان مهم‌ترین، عوامل بازدارنده تحقق محیط تاب‌آور در نواحی روستایی شهرستان مریوان دارای اثرگذاری هستند، شناسایی شدند. در ادامه به‌منظور خلاصه‌سازی و تلفیق این متغیرها در قالب عوامل اصلی و تأیید و تعمیم آن‌ها، از آزمون تحلیل عاملی نوع اکتشافی مبتنی بر روش تحلیل

مؤلفه‌های اصلی^۱ و چرخش واریمکس^۲، بهره گرفته شد. در ابتدا برای آزمون مناسب بودن داده‌های مربوط به مجموعه متغیرهای مورد تحلیل در خصوص عوامل و برای شروع تحلیل عاملی، از آزمون Bartlett و KMO استفاده شد. معناداری آزمون بارتلت در سطح اطمینان ۹۹٪ درصد و مقدار مناسب KMO حاکی از همبستگی کیفی و مطلوبیت کمی متغیرهای مورد نظر برای انجام تحلیل عاملی است.

جدول ۲: نتایج آزمون kmo و بارتلت در جهت انجام تحلیل عاملی

مجموعه متغیرهای مورد تحلیل	مقدار KMO	مقدار بارتلت	سطح معناداری
عوامل بازدارنده تاب‌آوری نواحی روستایی شهرستان مریوان	۰/۶۹۸	۷/۰۶	۰/۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

شاخص‌های بارگذاری شده در هر عامل که بیشتر از ۱ هستند، یک عامل را شکل می‌دهند. نتیجه حاصل، تقلیل ۶۴ شاخص به ۴ عامل بود که در مجموع، نزدیک به ۶۶ درصد از واریانس‌ها را تبیین می‌کنند. این رقم، نشانگر رضایت‌بخش بودن تحلیل عاملی و متغیرهای مورد بررسی، در جهت تلفیق در عوامل است. مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی در جدول ۳ آورده شده‌است. همچنین مبنای بارعاملی

برای شاخص‌ها، در جهت تجمع معنی‌دار در عامل‌ها، مقدار ۰/۵ قرارداد شد. با توجه به تجمع همه موانع شناسایی شده در عامل‌ها، سایر عوامل تشکیل شده در آزمون تحلیل عاملی که دارای مقدار ویژه بیشتر از ۱ بودند، به دلیل تکراری و بی‌اهمیت بودن حذف شدند و ۴ عامل اصلی که بیشترین واریانس‌ها و مقدار ویژه را داشتند، در نظر گرفته شدند.

1. Extraction method principal component analysis
2. Varimax rotation

جدول ۳: عامل‌بندی متغیرهای مورد مطالعه

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱	۱۵,۲۸	۲۵,۴۶	۲۵,۴۶
۲	۱۰,۴۶	۱۷,۴۳	۴۲,۹۰
۳	۷,۵۲	۱۲,۵۴	۵۵,۴۴
۴	۶,۲۸	۱۰,۴۷	۶۵,۹۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

نحوه اجرای برنامه‌های توسعه و توزیع منافع و نحوه اثربخشی آن‌ها و هم مرتبط با نحوه نظارت و پایش فرایند توسعه منطقه است تا این‌چنین ظرفیت‌های مورد نیاز در راستای ایجاد یک محیط زیست‌پذیر و با کیفیت مناسب زندگی که روستاییان بتوانند در آن به تأمین معیشت پایدار دست یابند، حاصل نشود و عدم‌تاب‌آوری و آسیب‌پذیری ناشی از آن مهم‌ترین، ویژگی فضای توسعه‌ای منطقه شود. در این میان، شاخص‌ها یا موانعی که دارای بیشترین بارعاملی و همبستگی با سایر عوامل در تشکیل عامل مذکور هستند، در جدول ۴ مشخص شده‌اند.

عامل اول: این عامل با مقدار ویژه برابر با ۱۵,۲۸ و تبیین ۲۵,۴۶ درصد واریانس‌ها، ۲۶ شاخص یا مانع را در خود جای داده است. با نگاهی به شاخص‌های تجمع‌یافته، می‌توان دریافت که ایجاد این شاخص‌ها و نحوه عملکرد و اثرگذاری آن‌ها بر محیط روستایی منطقه مورد مطالعه بازتابی از عملکردهای مدیریتی و ضعف‌های نهادی و ساختار مدیریت منطقه است؛ بنابراین می‌توان این عامل را «ضعف در برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری، اجرا، نظارت و پایش بر فرایند توسعه در عرصه مدیریتی توسعه‌ای شهرستان مریوان»، نام نهاد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، ضعف‌های شناسایی‌شده، هم در عرصه برنامه‌ریزی، هم در عرصه

جدول ۴: شاخص‌ها و بارهای عاملی تجمع‌یافته در عامل اول

ردیف	شاخص‌ها	بارعاملی
۱	تلقی توسعه کشاورزی به‌عنوان توسعه روستایی و عدم ارزش‌افزایی رضایت‌بخش فعالیت‌های کشاورزی به‌واسطه سنتی‌بودن در منطقه	۰,۵۲۷
۲	در حاشیه بودن روستاها نسبت به شهر مریوان در یک مدل مرکز-پیرامون (نابرابری نواحی شهری با روستایی)	۰,۸۵۰
۳	عدم تنوع‌بخشی به محیط‌های اقتصادی متناسب با ظرفیت و توان‌ها	۰,۹۱۹
۴	عدم جایگزینی فعالیت‌های اشتغال‌زا به‌جای قاچاق کالا و کولبری در منطقه به‌دنبال انسداد مرزها	۰,۵۴۳
۵	مدیریت تهدیدمحورانه این منطقه مرزی	۰,۸۶۱
۶	عدم بهره‌گیری از توسعه کسب‌وکارهای مستقل زنان و خروج از انزوای اقتصادی و اجتماعی آن‌ها	۰,۶۱۳
۷	بهره‌برداری ناپایدار از منابع و فرسایش منابع طبیعی توسط روستاییان و مسئولان توسعه‌ای	۰,۹۰۱
۸	فقدان تعاونی‌ها به‌ویژه در حوزه محصولات و تولیدات برند (دامداری، توت‌فرنگی، انگور، زنبورداری)	۰,۷۸۷
۹	مصرف‌گرکردن روستاها به‌ویژه روستاهای نزدیکی به شهر مریوان	۰,۶۲۵
۱۰	سطح اندک توان چانه‌زنی در جهت کسب منابع در عرصه توسعه منطقه در سطوح استانی و کشوری با توجه به موقعیت استراتژیک شهرستان	۰,۶۹۷
۱۱	فقدان نظام سالم بازاریابی و بازاریاسنی و نبود خدمات پشتیبان در تولیدات	۰,۸۰۰
۱۲	نبود تلاش سازماندهی‌شده در جهت جذب سرمایه‌گذار به منطقه	۰,۶۷۱
۱۳	انزوا، عدم‌به‌کارگیری و سرخوردگی سرمایه‌های انسانی روستاها (فقدان سازوکار مشخص توسعه کارآفرینی)	۰,۷۶۷

ادامه جدول ۴

ردیف	شاخص‌ها	بارعاملی
۱۴	فقدان رقابت اقتصادی در منطقه	۰,۸۷۵
۱۵	ضعف مدیریت محلی روستاها (دهیاران و شوراهای اسلامی)	۰,۷۴۸
۱۶	تأکید و تبلیغ فراوان بر سرمایه‌گذاری در شهر میروان	۰,۵۳۹
۱۷	نازل بودن سطح تحصیلات مردم محلی به‌ویژه زنان و روستاهای دورافتاده‌تر از مرکز	۰,۷۱۹
۱۸	مشکلات مرتبط با مالکیت زمین‌ها به‌ویژه زمین‌های کشاورزی در منطقه (مردم محلی با یکدیگر و با منابع طبیعی)	۰,۶۱۷
۱۹	نبود برنامه بلندمدت توسعه اقتصادی در سطح شهرستان با تعیین نقش روستاهای در این مسیر	۰,۷۲۰
۲۰	عدم‌زمینه‌سازی و جذب سرمایه‌گذاران از کردستان عراق به منطقه با توجه به تشابه اجتماعی و تفاوت نرخ ارز	۰,۶۳۰
۲۱	افول رشد اقتصادی و ارتباط پایدار اجتماعی روستاهای منطقه با اقلیم خودمختار کردستان عراق، عدم رویکرد صادراتی	۰,۷۷۶
۲۲	عدم اعتقاد مردم محلی و سرمایه‌داران شهری به برگشت سرمایه و سود آن با سرمایه‌گذاری در محیط روستاها	۰,۶۸۰
۲۳	ضعف و عدم روی آوردن به رویکرد توسعه مشارکتی در منطقه و نخبه‌گرایی و دید بالا به پایین	۰,۸۱۳
۲۴	قرارگیری منطقه مورد مطالعه در منطقه حساس و مرزی و نیز شکننده و آسیب‌زا به لحاظ طبیعی	۰,۷۱۳
۲۵	توزیع و بهره‌مندی نابرابر منافع تجارت مرزی (به نفع شهرنشینان و غیربومیان)	۰,۹۴۲
۲۶	مدیریت مرکز-پیرامون؛ الگوی دوگانگی توسعه و نابرابری‌های درون‌روستایی (عدم رشد همراه با توزیع)	۰,۷۷۶

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

انسانی روستاها (فقدان سازوکار مشخص توسعه کارآفرینی) (بار عاملی ۰,۷۶۷)، نبود برنامه بلندمدت توسعه اقتصادی در سطح شهرستان با تعیین نقش روستاهای در این مسیر (بار عاملی ۰,۷۲۰)، عدم بهره‌گیری از توسعه کسب‌وکارهای مستقل زنان و خزوج از انزوای اقتصادی و اجتماعی آن‌ها (۰,۶۱۳) و نبود تلاش سازماندهی شده در جهت جذب سرمایه‌گذار به منطقه (۰,۶۷۱)، از جمله مهم‌ترین و اثرگذارترین شاخص‌های مؤثر و عوامل بازدارنده شناسایی شده در این عامل هستند که بر وضعیت نامناسب تنوع‌بخشی به اقتصادی منطقه اثرگذار بوده یا از آن اثرگذاری دارند.

دید امنیتی و تهدیدمحورانه به تأمین امنیت و مدیریت امنیت منطقه (۰,۸۶۱): مشخص شدن این شاخص به‌عنوان یک عامل بازدارنده، نشان می‌دهد تا زمانی که ارتباط متقابل توسعه و تأمین امنیت به‌ویژه توسعه اقتصادی که از گذر اشتغالزایی پایدار برای روستاییان حاصل می‌شود، در عرصه مدیریت توسعه‌ای و امنیتی منطقه درک نشود، نمی‌توان در مسیر ایجاد

شاخص عدم تنوع‌بخشی متناسب با ظرفیت و توان‌های محیط‌های روستایی شهرستان (بار عاملی ۰,۹۱۹): همان‌گونه که در نظریات جدید توسعه روستایی (معیشت پایدار) بر آن تأکید شده است، تنوع‌بخشی اقتصادی، مهم‌ترین و اثربخش‌ترین راهکار و اقدام در راستای ایجاد تاب‌آوری معیشتی است. در اقتصادی سنتی و تک‌محصولی روستاهای شهرستان میروان مبتنی بر کشاورزی سنتی که با توجه به وقوع و تداوم خشکسالی‌های اخیر و سرمازدگی محصولات و نیز افزایش هزینه‌های تولید محصولات (در همه عرصه‌های کشاورزی) همراه با فقدان ساختار مناسب بازاریابی و خدمات حمایتی و پشتیبانی (تجمع با بارعاملی ۰,۸۰۰)، ارزش‌افزایی آن به کمترین حد ممکن و نارضایتی روستاییان از درآمدهای اقتصادی و نحوه اشتغال‌شان به نامناسب‌ترین وضعیت رسیده که برآیند آن را در افزایش مهاجرت‌های روستایی-شهری از روستاها (به‌ویژه روستاهای محروم بخش شرقی) به شهر میروان دیده می‌شود. انزوا، عدم‌به‌کارگیری و سرخوردگی سرمایه‌های

به‌وفور یافت می‌شود. بهره‌برداری افراطی از گیاهان جنگلی خودرو مرتعی و خوراکی در سه ماهه اول سال، حتی داد خود روستاییان ساکن در این مناطق را هم درآورده است، زیرا علاوه بر روستاییان به‌دلیل سود مناسب، افراد شهرنشین نیز به این مناطق هجوم می‌آورند، به‌واسطه سود حاصل از انگور دیم؛ سوزاندن جنگل‌ها در جهت تبدیل به باغات انگور دیم در سراسر روستاهای شهرستان وجود دارد، حتی جدیداً سوزاندن نیزارهای دریاچه زریوار نیز به روالی عادی بدل شده؛ بهره‌گیری افراطی از سموم و کودهای شیمیایی در اراضی محدوده تالاب زریوار و واردشدن آب آلوده به دریاچه، زیست گیاهی و جانوری دریاچه را تحت‌تأثیر قرار داده و بر این وضعیت، کاهش ورودی آب به دریاچه زریوار به‌دلیل تعدد چاه‌های غیرمجاز و برداشت آب آن‌ها نیز، اضافه شود که هر روز از وسعت دریاچه زریوار می‌کاهد؛ درنهایت چرای افراطی دام‌ها در اراضی مرتعی و جنگلی و به‌ویژه در فصل بهار که پس بارندگی‌ها اراضی سست و ضعیف‌تر هستند؛ همگی از جمله نمودهای تخریب و بهره‌برداری افراطی از منابع طبیعی، توسط روستاییان شهرستان مریوان است که دلایل رقم‌خوردن این وضعیت، تلفیقی از کم‌وکاستی‌های عملکرد بخش دولتی و مدیریتی و نیز جامعه محلی است.

توزیع و بهره‌مندی نابرابر منافع تجارت مرزی (به نفع شهرنشینان و غیربومیان) (بار عاملی ۰,۹۴۲):
مرز برای نواحی روستایی شهرستان مریوان به‌ویژه روستاهای مرزی آن، نقشی حیاتی داشته و سال‌ها معیشت روستاییان را تأمین کرده است. در وضعیت فعلی با تعطیلی بازارچه‌های مرزی و انسداد مرزها که زمینه‌های قاچاق کالا به مانند سابق را از سطح روستاهای منطقه به‌عنوان یک اقدامی مثبت و مبرم در راستای شکوفایی اقتصادی ملی، از میان برداشته است؛ به‌واسطه فقدان جایگزین منبع تأمین معیشت روستاهای مرزی

محیط زیست‌پذیر روستایی در منطقه حرکت کرد. انسداد شدید مرز به روش سنتی و تعطیلی بازارچه‌های مرزی و فقر روستاییان نشان می‌دهد که رویکرد مدیریت امنیت منطقه، تهدیدمحورانه بوده و تأمین امنیت، مترادف با فقدان تهدید نظامی در منطقه دیده می‌شود تا بدین ترتیب، اهمیت اثرگذاری و ارتباط توسعه و امنیت پایدار نادیده گرفته شوند. درواقع، زمانی که دید امنیتی بر عرصه مدیریت مرزی منطقه حاکم باشد، سخن‌گفتن از جذب سرمایه، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و حتی سرمایه‌های خرد مردم محلی نیز بیهوده بوده، توان‌ها و ظرفیت‌های روستاها مغفول مانده و این چنین، فضای کسب‌وکار نامناسب و تک‌محصولی آسیب‌پذیر، همانند وضعیت فعلی بر اقتصاد روستاها ادامه یافته و نتیجه آن نیز روی آوردن جوانان و فعالان اقتصادی روستاها به عرصه کولبری خواهد بود.

بهره‌برداری ناپایدار از منابع و فروشایی منابع طبیعی توسط روستاییان و مسئولان توسعه‌ای (بار عاملی ۰,۹۰۱): محیط طبیعی و منابع آن، بستر ساز توسعه و هویت‌بخش نواحی روستایی مورد مطالعه و مهم‌ترین محرک و پیشران توسعه‌ای آن به شمار می‌رود. این در حالی است که تخریب محیط طبیعی و بهره‌برداری از منابع آن به حدی در سطح روستاهای منطقه توسط روستاییان افزایش یافته که ادامه این روند، به گفته فعالان عرصه زیست‌محیطی شهرستان، به نابودی محیط طبیعی که مهم‌ترین بستر توسعه اقتصادی نواحی روستایی شهرستان است، می‌انجامد. در وضعیت کنونی، تبدیل جنگل‌های بکر بلوط به باغات انگور دیم و تصرف آن به چشم‌انداز اکثر روستاهای دور و نزدیک بدل شده است. تعدد چاه‌های غیرمجاز و بهره‌برداری افراطی از منابع آب در سراسر روستاهای شهرستان در این بحران کم‌آبی، دیده می‌شود. قطع کردن جنگل‌ها و سوزاندن چوب در جهت زغالگیری و فروش آن در روستاهای کوهستانی و دوردست‌تر

شهرستان مریوان به شدت دچار فشار معیشتی شده‌اند. هرچند در طرح‌های جدید پرداختی‌هایی به شیوه مالی و به صورت محدود به خانوارهای روستایی حاصل از تجارت مرزی، انجام می‌گیرد؛ اما این پرداختی‌ها، بسیار اندک بوده و در مقابل منفعت‌بری غیربومیان و سرمایه‌داران شهری، بسیار ناچیز است. این تفاوت سطح برخورداری هم در بازارچه‌های مرزی منطقه است و هم از منافع مالی گسترده مرز بین‌المللی باشماق. روستاییان در بازارچه‌ها و مرز بین‌المللی باشماق، تنها به عنوان کارگر ساده و حمل بار یا به عنوان قاچاق‌بر سوخت مورد استفاده و استثمار قرار می‌گیرند. این وضعیت، زمینه‌ساز ایجاد حس بی‌عدالتی، بی‌اعتمادی و فاصله‌گیری از دولت و نظام سیاسی، گسترش فقر و بیکاری و افزایش مهاجرت‌ها از نواحی روستایی مرزی شده و ادامه این وضعیت در آینده، می‌تواند به بحران‌های متعدد امنیتی و اقتصادی و اجتماعی، بینجامد.

عامل دوم: این عامل با مقدار ویژه برابر با ۱۰،۴۶ و تبیین ۱۷،۴۳ درصد واریانس‌ها، ۱۱ شاخص یا مانع را در خود جای داده است. شاخص‌ها یا به عبارتی، متغیرهای بازدارنده تجمع‌یافته در این عامل به صورت ویژه و مستقیم، متوجه وضعیت و نحوه مواجهه و واکنش منطقه در برابر فشارهای طبیعی و انسانی وارد شده بر نظام معیشت و تولیدی روستاها است. بر این اساس، می‌توان این عامل را «عدم توجه و تبیین مفهوم تاب‌آوری و فقدان ساختار مدیریت کارآمد ریسک/بحران (طبیعی و انسانی)» نامید. شاخص‌های تجمع‌یافته این عامل به عنوان بازدارنده‌های مهمی هستند که در تلفیق با عامل قبلی تشکیل شده که متوجه تأمین محیط زیست‌پذیر و با کیفیت زندگی مناسب در سطح روستاهای منطقه بودند؛ هدایت‌گر جریان و فرایند توسعه روستایی شهرستان به سمت ناپایداری هستند. این عامل بازدارنده به صورت ویژه و مشخص، بر نبود بینش و ساختار مورد نیاز در راستای ایجاد محیط تاب‌آور در سطح نواحی

روستایی شهرستان، دلالت دارد. در سطح نواحی روستایی شهرستان مریوان، آسیب‌پذیری معیشتی به واسطه اثرگذاری فقر و ضعف زیرساخت‌های عمومی و تخصصی در حوزه تأمین معیشت و تخصصی محوری متناسب با ظرفیت‌های رقابتی (بار عاملی ۰،۸۶۹) و از همه مهم‌تر، عدم انجام حمایت‌های پشتیبانی (بار عاملی ۰،۵۰۱) و توانمندسازی و توسعه ظرفیتی روستایی (بار عاملی ۰،۹۳۹)، موجب شده تا معیشت خانوارهای روستایی، بیشترین تأثیر را از بحران‌های طبیعی، مانند: سرمازدگی و خشکسالی یا افزایش تورم اقتصادی، دارا باشد و این چنین، تله فقر در سطح روستاهای شهرستان، تداوم یابد. در سطح نواحی روستایی شهرستان مریوان، مدیریت مخاطرات محیطی و انسانی مبتنی بر دیدگاه سنتی مدیریت بحران (مدیریت پس از بحران و علاج پس از واقعه) (بار عاملی ۰،۸۳۹) بوده که بر این اساس، هیچگونه اقدام و عملیات پیش‌دستانه، فعالانه و پیشگیرانه‌ای در برابر مخاطرات و فشارهای پیش‌رو در راستای جلوگیری از ایجاد و تداوم شرایط آسیب‌پذیر در محیط‌های روستایی منطقه، انجام نمی‌گیرد. از سویی دیگر، آینده‌نگری اصل اساسی و محوری در ارتباط با ایجاد محیط تاب‌آور سکونتگاه‌های انسانی (بار عاملی ۰،۸۵۹) است که در منطقه مورد مطالعه با توجه به نبود مدیریت یکپارچه و هماهنگ و دید مقطعی، کوتاه‌مدت و پروژه‌محور، فعالیت‌های تحول‌زا و برنامه‌های توسعه‌ای منطقه به صورت مقطعی، کوتاه‌مدت، نقطه‌ای و بدون ارزشیابی تأثیرات بلندمدت آن، انجام می‌گیرند. پیشران‌های مؤثر بر آینده توسعه روستایی شهرستان با توجه به فرصت‌های متعدد پیرامون آن (تبدیل شدن به منطقه آزاد تجاری، همجواری با بازار پرتقاضای اقلیم کردستان عراق، قرارگیری در کنار محور گردشگری روستایی اورامان به عنوان محوری بین‌المللی و قرار گرفتن در کریدور گردشگری تجاری بانه-مریوان با کشش تقاضای ملی) مورد غفلت قرار گرفته شده‌اند.

از واقعه) (بار عاملی ۰,۸۹۳)، تغییرات متعدد مدیران و قدرت ریسک‌پذیری و تصمیم‌گیری اندک به‌ویژه در مواجهه به فشارها (بار عاملی ۰,۷۸۰) و ناکارآمدی و ضعیف‌بودن مدیریت بحران (با تأکید بر وضعیت بازیابی و بازسازی) در سطح شهرستان (بار عاملی ۰,۷۴۸)، نشان از نبود مدیریت مطلوب حین بحران و بعد از آن در سطح روستاهای منطقه دارد (برای نمونه به‌دنبال وقوع زمین‌لرزه در سال ۱۳۹۹ روستاهای متعدد بافت فرسوده شهرستان، دچار آسیب‌های جدی در حوزه مسکن شده‌اند که همچنان هیچگونه اقدامی حتی در سطح بازدیدهای میدانی از بسیاری از روستاها صورت نگرفته است). در واقع، نه‌تنها وضعیت مدیریت ریسک مبتنی بر پیشگیری و قبل از بحران (مدیریت مخاطره) در منطقه شکل نگرفته است، بلکه مدیریت حین و به‌دنبال آن پس از وقوع رویدادها و فشارها نیز با عدم‌مطلوبیت همراه است تا این‌چنین، فشارهای طبیعی و انسانی به مخاطرات و بحرانی فراگیر در سطح منطقه بدل شوند.

نادیده‌گرفته‌شدن توسعه ظرفیتی و توانمندسازی در میان روستاییان (بار عاملی ۰,۹۳۹)
در عرصه روستاهای شهرستان مریوان، آنچه به‌شدت فقدان آن به‌عنوان یک برنامه و اقدام عملی در راستای حرکت در مسیر توسعه پایدار و تأمین معیشت پایدار روستاییان دیده می‌شود؛ عدم حرکت به سمت توسعه ظرفیتی و توانمندسازی جامعه روستایی است. روستاییان شهرستان مریوان به‌دلیل ضعف و نازل‌بودن سطح ظرفیت‌های مورد نیاز در جهت توانمندشدن، به‌شدت در جهت حرکت در مسیر توسعه با چالش مواجه هستند. بایستی توجه داشت که بدون توسعه ظرفیتی و توانمندسازی جامعه محلی، حرکت در مسیر تأمین معیشت و توسعه روستایی در منطقه، با تردیدها و چالش‌های بسیاری مواجه می‌شود و عدم روی‌آوری به توسعه ظرفیتی و توانمندسازی جامعه محلی، نشان از تسلط رویکردهای تمرکزگرایانه، تخصص‌محورانه و دستوری است که ناکارآمدی آن در عرصه توسعه روستایی در سراسر جهان، اثبات شده است. سه شاخص تسلط دیدگاه مدیریتی بحران‌محور و سنتی (علاج بعد

جدول ۵: شاخص‌ها و بارهای عاملی تجمع‌یافته در عامل دوم

ردیف	شاخص‌ها	بارعاملی
۱	فقدان نظام جامع آماری از وضع موجود نحوه اثرگذاری فشارها و شوک‌های طبیعی و انسانی و تجربه‌نگاری از وضعیت مواجهه و اتمام بحران‌های انسانی و طبیعی گذشته	۰,۷۹۵
۲	فقدان برنامه‌های بلندمدت در جهت سازگاری با رویدادهای طبیعی همیشگی در منطقه (خشکسالی، زلزله، سرمازدگی و...)	۰,۷۶۹
۳	کشاورزی سنتی و ناپایدار	۰,۷۵۸
۴	تسلط دیدگاه مدیریتی بحران‌محور و سنتی (علاج بعد از واقعه) (عدم تسلط مدیران به دانش مدیریت ریسک/ بحران)	۰,۸۹۳
۵	بوروکراسی شدید اداری برای دریافت وام و راه‌اندازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاها	۰,۶۱۹
۶	درک پایدارسازی و تاب‌آوری کسب‌وکارها به معنی تزریق منابع مالی در مرحله راه‌اندازی	۰,۸۶۹
۷	ناکارآمدی و ضعیف‌بودن مدیریت بحران (با تأکید بر وضعیت بازیابی و بازسازی) در سطح شهرستان	۰,۷۴۸
۸	عدم آینده‌نگری مدیریت فرآیند توسعه و عدم تعریف روشن و صحیح مفهوم تاب‌آوری در میان برنامه‌ریزان توسعه‌ای و تبدیل آن به رویکرد اصلی مدیریت توسعه‌ای نواحی روستایی شهرستان	۰,۸۵۹
۹	تغییرات متعدد مدیران و قدرت ریسک‌پذیری و تصمیم‌گیری اندک به‌ویژه در مواجهه با فشارها	۰,۷۸۰
۱۰	نادیده‌گرفته‌شدن توسعه ظرفیتی و توانمندسازی در میان روستاییان	۰,۹۳۹
۱۱	عدم همکاری بین سازمانی و فقدان فرماندهی منسجم	۰,۵۰۱

به‌واسطه ورود به عرصه کسب‌وکارهای نوپا باشد. شکل‌گیری چنین محیط نامناسب اجتماعی و ارزشی، در جهت حرکت به سمت راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوپای حاصل از ظرفیت‌های اقتصادی را بایستی به‌صورت ساختاری و ریشه‌ای در شاخص وجود فقر در بین خانوارهای روستایی جست‌وجو کرد. فقر اقتصادی، فقر اجتماعی و فرهنگی را نیز به همراه می‌آورد و این تسلسل باطل، همانند منطقه مورد مطالعه، نتیجه‌ای جز ایجاد محیط اجتماعی نامناسب و ارزش‌های ضدخوداشتغالی و رقابت و تنوع اقتصادی در محیط روستایی نخواهد داشت که در نهایت شکل‌گیری محیط سکونتی آسیب‌پذیر، مرحله انتهایی این دور باطل خواهد بود.

عدم ثبات اقتصاد کلان و محیط کسب‌وکار ناپایدار عرصه ملی تا محلی (بارعاملی ۰٫۹۵۸): عدم ثبات در شاخصه‌های اقتصادی کلان کشور که به تبع آن نیز محیط کسب‌وکار را به محیطی ریسک‌افزا، پرچالش و آسیب‌پذیر بدل می‌کند. یکی از پیشران‌های مهمی است که در عرصه ملی و محیط مدیریتی-اقتصادی فرادست روستاهای شهرستان، شکل گرفته و بدون شک بر روند توسعه و ناپایدار کردن محیط کسب‌وکار روستاهای منطقه اثرگذار است. هرچند زمانی که از محیط کسب‌وکار، صحبت می‌شود، بیشتر باید به عرصه کلان سیاست‌گذاری و اجرایی و فرادست فعالان اقتصادی منطقه توجه کرد؛ اما در عرصه محلی نیز چالش‌ها و ضعف‌های ویژه‌ای بر ناپایداری محیط کسب‌وکار و اثرگذاری شاخص‌های کلان، افزوده است. در این میان، می‌توان به نبود و فقدان انعطاف‌پذیری در جهت انجام حمایت‌ها و پشتیبانی‌های مورد نیاز در جهت افزایش پایداری و تاب‌آوری کسب‌وکارها با بهره‌گیری از ظرفیت‌های قانونی پیش‌بینی‌شده، فقدان دید پایداری در بهره‌گیری از منابع طبیعی به‌عنوان محور توسعه روستاهای دارای توان (برای مثال می‌توان به سخت‌گیری‌های مرتبط با بهره‌گیری از تالاب زریوار در عرصه گردشگری و کشاورزی برای روستاییان پیرامون آن یا عدم حل

عامل سوم: این عامل با مقدار ویژه برابر با ۷٫۵۲ و تبیین ۱۲٫۵۴ درصد واریانس‌ها، ۱۴ شاخص یا مانع را در خود جای داده است. با توجه به فراوانی و گرایش شاخص‌های تجمع‌یافته، می‌توان این عامل را «نارسایی‌های محیط اجتماعی و فضای نامناسب کسب‌وکار در جهت توسعه اقتصادی روستاها» نامید. تجمع شاخص‌های این دو مؤلفه در عامل یا مانع مذکور، در ابتدا یادآور این اصل مهم است که در مناطق محروم و مرزی همانند منطقه مورد مطالعه که فقر و محرومیت و انزوای اقتصادی و اجتماعی، مهم‌ترین مشخصه‌های فضای اجتماعی و اقتصادی نواحی روستایی آن در یک نظام مرکز-پیرامون و بدون رعایت اصول آمایش سرزمین و ارتباط متقابل فضاهای سکونتی متناسب با توان‌های آن است (سطح کشور). توسعه اقتصادی و بهبود وضعیت معیشتی حاصل از آن (مبتنی بر تنوع‌بخشی به‌عنوان مهم‌ترین محرک تاب‌آوری معیشتی) نقش غیرقابل‌انکاری در بهبود سایر ظرفیت‌های و سرمایه‌های معیشتی دارد و هر اقدامی در راستای ایجاد محیط تاب‌آور در ابتدا، بایستی متوجه بهبود وضعیت شاخص‌های اقتصادی و لمس منافع آن توسط مردم محلی باشد.

در این میان، فضای کسب‌وکار و محیط اجتماعی از همدیگر تأثیرپذیر بوده و برای راه‌اندازی کسب‌وکارها، بایستی علاوه بر تأمین زیرساخت‌های فیزیکی، منابع مالی و قوانین حمایتی، وضعیت محیط اجتماعی و فرهنگی مردم محلی نیز حمایت‌کننده راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوپای حاصل از ظرفیت‌های روستاها باشد. زمانی که همانند وضعیت روستاهای مورد مطالعه، عدم ریسک‌پذیری مردم محلی در جهت راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوپا، فرهنگ تقدیرگرایی و وابستگی روستاییان، عقاید متعصبانه و محدودکننده حضور زنان در فعالیت‌های اقتصادی، تمایل روستاییان به حضور در مشاغل کاذب و واسطه‌ای به‌واسطه مرزی‌بودن، بر محیط اجتماعی روستاها تسلط دارند، مطمئناً چنین محیطی نمی‌تواند حمایت‌کننده یک فرد کارآفرین یا خوداشتغالی

بسیار از سوی محیط اجتماعی، روبه‌رو خواهد کرد. روستاییان به وضع موجود قانع بوده و همهٔ بلاهای طبیعی و فشارهای معیشتی را از سوی مشیت و تقدیر الهی دانسته و تلاشی یا ضرورتی در جهت تغییر، احساس نمی‌کنند. قطعاً محیط اجتماعی سرزنده و آگاه از اصول مهم ایجاد یک محیط تاب‌آور است؛ زیرا بدون مشارکت و مطالبه و همراهی مردم محلی، صحبت کردن از ایجاد محیط تاب‌آور روی کاغذ خواهند ماند. از سویی دیگر، تسلط شاخصه‌های خرده‌فرهنگ دهقانی شرایط فردی و اجتماعی مورد نیاز در راستای محیط اجتماعی مطلوب و حمایت‌کنندهٔ خوداشتغالی و کارآفرینی را از میان می‌برد و همین امر موجب می‌شود همچنان فقر معیشتی به‌عنوان یکی از موانع مهم و اثرگذار در ایجاد محیط تاب‌آور معیشتی، بر فضای اقتصادی و اجتماعی روستاها پایدار بماند.

مالکیت اراضی طبیعی یا واگذاری اراضی در جهت اجرای ایده‌های توسعه‌ای در نواحی پیرامون این تالاب اشاره کرد، بوروکراسی‌های اداری پیچیده در حوزهٔ اعطای مجوز و تزریق منابع مالی، کمیت و کیفیت نامناسب زیرساخت‌های روستایی، دید امنیتی و حساسیت‌های مرتبط با منطقهٔ مرزی بودن، تصمیم‌گیری‌های آنی، سلیقه‌ای و غیرکارشناسی که موجب ایجاد بی‌ثباتی و عدم تمایل فعالان اقتصادی به سرمایه‌گذاری و کارآفرینی و ایجاد فضای مبهم برای فعالیت‌های اقتصادی می‌شود، اشاره کرد.

تسلط خرده‌فرهنگ دهقانی و ضعف در فرهنگ خوداشتغالی و کارآفرینی (بار عاملی ۰,۸۵۹): تسلط خرده‌فرهنگ دهقانی بر محیط اجتماعی منطقهٔ مورد مطالعه که یکی از بازتاب‌های مهم فقر اقتصادی در سطح روستاهای شهرستان است، هرگونه تلاش در جهت تحول و تکامل را در عرصهٔ افزایش تاب‌آوری شهرستان با چالش

جدول ۶: شاخص‌ها و بارهای عاملی تجمع یافته در عامل سوم

ردیف	شاخص‌ها	بارعاملی
۱	ضعف در جذب بخش خصوصی توانمند و نقش‌آفرینی آن‌ها (ضعف قوانین حمایتی و پشتیبانی بخش خصوصی)	۰,۸۷۰
۲	عدم ثبات اقتصاد کلان و محیط کسب‌وکار ناپایدار عرصهٔ ملی تا محلی	۰,۹۵۸
۳	تداوم تلهٔ فقر چندبعدی و بیکاری (آشکار و پنهان)	۰,۹۰۴
۴	عدم تمایل به واسطهٔ اعتقادات مذهبی توسط مردم محلی به دریافت وام	۰,۷۱۲
۵	بالا بودن ریسک سرمایه‌گذاری در منطقه	۰,۷۴۱
۶	استحالهٔ اجتماعی - فرهنگی با شهرگرایی ناپایدار و افزایش مصرف‌گرایی	۰,۶۶۱
۷	ضعف در تعاون و سرمایهٔ اجتماعی روستاییان منطقه	۰,۸۵۳
۸	عدم همکاری مردم در اجرای برنامه‌های عملیاتی سرمایه‌گذاری‌های کلان منطقه و فاصله‌گیری و کاهش اعتماد به نهادهای دولتی	۰,۸۱۷
۱۰	هدایت منابع مالی به سمت حمایت از پروژه‌های بزرگ‌مقیاس بدون منفعت‌بری روستاییان (منفعت‌بری شهرنشینان و سرمایه‌داران) (عدم اعتقاد به اثرگذاری کسب‌وکارهای خرد)	۰,۸۳۷
۱۱	ارزشی شدن قاچاق کالا، مشاغل کاذب و قانون‌گریزی اقتصادی در فضای کسب‌وکار محلی	۰,۸۹۶
۱۲	مهاجرت گسترده و تغییر ساختمان جمعیت	۰,۶۹۳
۱۳	تسلط خرده‌فرهنگ دهقانی و ضعف در خوداشتغالی و کارآفرینی	۰,۸۹۵
۱۴	شناختن دولت به‌عنوان تنها متولی توسعه در روستاهای منطقه	۰,۶۵۷

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

عامل چهارم

این عامل با مقدار ویژه برابر با ۶,۲۸ و تبیین ۱۰,۴۷ درصد واریانس‌ها، ۷ شاخص یا مانع را در خود جای داده است. با توجه به ماهیت شاخص‌ها یا متغیرهای بازدارنده، می‌توان این عامل را «ضعف حمایت و پشتیبانی» نام نهاد. ضعف خدمات و اقدامات حمایتی و پشتیبانی که لازمه و بسترساز هرگونه اقدامی در راستای ایجاد محیط تاب‌آور روستایی در منطقه مورد مطالعه است، موجب شده تا در وهله اول مخاطرات و فشارهای طبیعی و اقتصادی با کمترین شدت و تداومی منجر به ایجاد بحران و آسیب‌زایی شوند و از سویی دیگر نیز این ضعف، منجر به عدم‌ایجاد یا کاهش ظرفیت‌های مورد نیاز در راستای مقابله و توان بازسازی جوامع محلی و محیط‌های روستایی مورد مطالعه در برابر این بحران‌ها شود.

عدم‌تأمین پایدار منابع مالی در زمینه حمایت، پشتیبانی و تحول اقتصادی، اجتماعی و بازآفرینی محیط طبیعی (بار عاملی ۰,۸۹۶): تأمین منابع مالی مورد نیاز در راستای توسعه اقتصادی و تحول‌بخشی به فضای کسب‌وکار و عمران روستاهای شهرستان، به‌عنوان یک دغدغه اصلی و اثرگذار بر روند توسعه روستایی شهرستان، محسوب می‌شود. بخش خصوصی، بخش دولتی و مردم محلی، کنشگران و منابع اصلی تأمین‌کننده منابع مالی به شمار می‌روند که در این ارتباط در سطح شهرستان با توجه به ضعف حضور و جذب بخش خصوصی کارآمد (در زمینه توسعه روستایی)، فقدان صندوق‌های خرد پس‌انداز و سرمایه‌گذاری مردم محلی یا تعاونی‌ها، تأمین منابع مالی در گرو سرمایه‌گذاری‌ها و تزریق منابع مالی بخش دولتی است. منابع مالی بخش دولتی نیز به‌دلیل اعتقادات مذهبی مردم مبنی بر حرام‌بودن دریافت تسهیلات سوددار و دید مسئولان بر به‌صرفه‌بودن سرمایه‌گذاری در پروژه‌های بزرگ‌مقیاس، بوروکراسی اداری و تضامین سخت و فاصله ایجادشده بین مردم و

مسئولان، عملاً اثرگذرای در رونق فضای اقتصادی روستاها نداشته یا اگر به ایجاد پروژه‌های اشتغالزایی منجر شده، این پروژه‌ها توسط غیربومیانی بوده که حتی کارگر را نیز از روستاهای پیرامون به‌کارگیری نمی‌کنند و تأثیرات زیست‌محیطی این پروژه‌ها بر ساختار طبیعی روستاها نیز منجر به نارضایتی روستاییان شده است. هدایت منابع مالی نیز در بخش مشاغل سنتی و خردمقیاسی (دامداری، کلاش‌بافی، باغداری) به‌واسطه عدم‌نظارت جدی، در بسیاری از موارد تسهیلات اعطایی در راستای هدف مورد نظر، سرمایه‌گذاری نشده است. در بخش عمرانی نیز در چند سال اخیر با کاهش منابع بخش دولتی و افزایش هزینه‌های عمرانی، فعالیت‌های نهادهای مسئول در راستای توسعه عمرانی روستاهای شهرستان به‌شدت کاهش یافته و منابع مالی محدود به‌صورت اولویت‌بندی‌شده در میان پروژه‌های عمرانی، صرف می‌شود.

در بخش خصوصی، به‌واسطه فقدان حمایت‌های لازم و ایجاد مشوق‌ها و ریسک بالای سرمایه‌گذاری در منطقه با وجود پتانسیل‌های بکر آن به‌ویژه در حوزه گردشگری در مناطق مستعد، فعالیت‌های تولیدی-کارگاهی به‌واسطه نزدیکی به اقلیم کردستان عراق به‌عنوان یک بازار پرمصرف، بخش خصوصی پرقدرتی به استثنای موارد معدود (ساخت کارخانه ژینانوش) که اثرات فعالیت آن‌ها مستقیماً به روستا و روستاییان ختم شود، جذب نشده است.

ضعف زیرساخت‌های اساسی خدماتی، رفاهی و کالبدی (عدم‌حمایت کالبد از توسعه اقتصادی) (منابع انرژی، راه‌های مواصلاتی، تکنولوژی‌های کشاورزی مورد نیاز و...) و زیرساخت‌های تخصصی در حوزه ظرفیت‌های رقابتی روستاها (بار عاملی ۰,۸۸۰): فقدان زیرساخت‌های کالبدی مورد نیاز با تأکید بر روستاهای کم‌جمعیت و دورافتاده‌تر از مرکز در سطح شهرستان مریوان، کاملاً به چشم می‌خورد (آمارهای مرتبط در بخش بیان مسئله

بیمه‌ای به دلیل فقر اقتصادی در میان مردم منطقه است که به‌عنوان یک عامل بیرونی، زمینه‌ساز افزایش آسیب‌پذیری و خسارات جانی و مالی و در نتیجه دشواری مدیریت بحران‌ها می‌شود. همچنین، عدم بهره‌گیری از سازمان‌های مردم‌نهاد (بار عاملی ۰,۷۶۱) به معنی ازدست‌دادن یک محرک، عامل و نیروی مؤثر برای مدیران بحران شهرستان در جهت بهبود چرخه مدیریت بحران در منطقه است؛ زیرا این سازمان‌ها به دلیل فقدان بوروکراسی، چابکی و درخواستن از میان مردم محلی در هر سه فاز قبل، حین و بعد از بحران‌ها، می‌توانند بسیار اثربخش ایفای نقش کنند.

ارائه شده است). این ضعف زیرساختی مهم، بسیاری از این دست روستاها را به انزوای اقتصادی و اجتماعی کشانیده است و منفعت‌بری از جریان توسعه منطقه و سرمایه‌گذاری‌های مرتبط با آن را کاهش داده است. همچنین این ضعف‌های زیرساختی که مرتبط با بحث تأمین منابع انرژی تا راه‌های مواصلاتی و بافت کالبدی روستاها است، موجب شده تا از توان‌ها و ظرفیت‌های این روستاها و نقش‌آفرینی آن‌ها در تولید محصولات برند فعالیتی روستاهای شهرستان، چشم‌پوشی شده یا با کمترین توان، این روستاها به فعالیت ادامه دهند. به‌علاوه، این ضعف‌های زیرساختی و شرایط دشوار معیشتی، زمینه‌ساز مهاجرت گسترده نیروی انسانی جوان روستا نیز شده است. از سویی دیگر، تأکید بر حمایت‌های مالی و

جدول ۷: شاخص‌ها و بارهای عاملی تجمع یافته در عامل چهارم

ردیف	شاخص‌ها	بارعاملی
۱	نامناسب بودن وضعیت اثرگذاری و اقدامات حمایتی در راستای بازسازی و بهبود وضعیت معیشتی و زندگی روستاییان به‌دنبال اثرگذاری مخرب فشارهای طبیعی و انسانی در منطقه (به‌ویژه در حوزه بیمه، اعطای تسهیلات مالی و...) (مرحله حین و بعد از ایجاد بحران)	۰,۸۴۴
۲	ناکارآمدی، کمبود و ضعف ارائه خدمات پشتیبان در زمینه توسعه کسب‌وکارها و حمایت از اقشار مختلف متناسب با نیاز و ضرورت‌ها به گروه‌های آسیب‌پذیر و تحول‌زا (مرحله پیشگیری از ایجاد بحران)	۰,۷۵۸
۳	تعدد روستاهای کم‌جمعیت و پراکنده و در انزوا قراردادن روستاهای کم‌جمعیت و دورافتاده‌تر بخش شرقی شهرستان	۰,۶۹۰
۴	کمبود بودجه و عدم تخصیص بودجه ویژه در راستای بهبود توان مقابله و سازگاری نواحی روستایی شهرستان در برابر فشارهای وارده با وجود آسیب‌پذیری بالای معیشتی روستاها	۰,۷۹۵
۵	عدم حمایت از تشکیل، حضور و عملکرد انجمن‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مختلف توسعه روستایی	۰,۷۶۱
۶	عدم تأمین پایدار منابع مالی در زمینه حمایت، پشتیبانی و تحول اقتصادی، اجتماعی و بازآفرینی محیط طبیعی	۰,۷۹۷
۷	ضعف زیرساخت‌های اساسی خدماتی و رفاهی و کالبدی (عدم حمایت کالبد از توسعه اقتصادی) (منابع انرژی، راه‌های مواصلاتی، تکنولوژی‌های کشاورزی مورد نیاز و...) و زیرساخت‌های تخصصی در حوزه ظرفیت‌های رقابتی روستاها (برای نمونه توسعه گردشگری یا به‌صورت ویژه‌تر گردشگری سلامت در حوزه تالاب یا ورزشی در حوزه سد و...)	۰,۸۸۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

نتیجه

پژوهش حاضر با هدف شناسایی تحلیل عوامل بازدارنده تحقق محیط تاب‌آور روستایی در مناطق روستایی مرزی شهرستان مریوان انجام پذیرفت. در این ارتباط، سؤال اصلی پژوهش مبتنی بر این مطلب بود که مهم‌ترین علل و عوامل بازدارنده محیط تاب‌آور در نواحی روستایی شهرستان مریوان، کدامند؟ در این راستا، یافته‌های پژوهش، نشان دادند که ۶۴ مانع یا متغیر بر تأمین تاب‌آوری محیطی در نواحی روستایی شهرستان مریوان به‌عنوان مانع دارای عملکرد و اثرگذاری هستند. این وضعیت، بازتابی از همگرایی عناصر و بازیگران صحنه گسترده توسعه به‌عنوان یک سیستم باز و دارای ارتباطات مکمل و مرتبط با یکدیگر و الزامات و نیازها، در راستای تاب‌آور کردن این سیستم است. در ادامه با خلاصه‌سازی این متغیرها، ضعف در برنامه‌ریزی، سیاستگذاری، اجرا، نظارت و پایش بر فرایند توسعه در عرصه مدیریتی توسعه‌ای شهرستان مریوان، عدم توجه و تبیین مفهوم تاب‌آوری و فقدان ساختار مدیریت کارآمد ریسک/بحران (طبیعی و انسانی)؛ نارسایی‌های محیط اجتماعی و فضای نامناسب کسب‌وکار در جهت توسعه اقتصادی روستاها و درنهایت ضعف حمایت و پشتیبانی، به‌عنوان چهار عامل اصلی مؤثر بر عدم تأمین محیط تاب‌آور روستایی در شهرستان مریوان، شناسایی و مورد تأیید قرار گرفتند. ترکیب این عوامل، نشان می‌دهد که علاوه بر عوامل درون سازمانی مرتبط با ضعف‌های ارگان و نهادهای مسئول، ضعف‌های بیرونی مرتبط با محیط اجتماعی و اقتصادی نیز بر عدم مطلوبیت و ایجاد چالش، پیش‌روی مدیریت مطلوب و اثربخش مخاطرات و فشارهای طبیعی و انسانی وارده بر محیط سکونتی منطقه و بحران‌های ناشی از آن‌ها قرار دارند. این امر، یکی از اصول اساسی در راستای تغییر رویکرد مدیریت

بحران به رویکرد نوین است که در آن بر آسیب‌پذیری شرایط اجتماعی به‌عنوان یکی از چالش‌های افزاینده خسارات بحران‌ها و حل آن‌ها به‌منظور پیشگیری از ایجاد بحران و آمادگی مقابله تأکید دارد تا بتوان به ضرورت حرکت به سمت رویکرد نوین مدیریت بحران مبتنی بر مدیریت ریسک، متکی بر رفع نارسایی‌های اجتماعی، مشارکتی‌شدن جریان مدیریت مبتنی بر همکاری با جامعه محلی و افزایش ظرفیت‌های آن‌ها پی‌برد. همچنین تشکیل این عوامل و تعدد و تنوع شاخص‌های تجمع یافته نیز نشان می‌دهند که مدیریت بحران منطقه مبتنی بر رویکرد سنتی است که مهم‌ترین ویژگی‌های آن واکنشی‌بودن، مدیریت پس از واقعه، نادیده‌گرفتن مشارکت مردم محلی و آسیب‌پذیری‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی و فاصله از مدیریت نوین مبتنی بر مدیریت ریسک بر پایه افزایش تاب‌آوری محیطی با بهبود و توسعه ظرفیتی جامعه محلی است. در مقایسه نتیجه پژوهش، می‌توان بیان کرد که نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های جلالیان (۱۴۰۰)، احمدی و منوچهری (۱۳۹۹)، مال میری و همکاران (۱۳۹۹)، هایللی و همکاران^۱ (۲۰۲۱)، راسی^۲ (۲۰۲۰)، همسو و هماهنگ بوده زیرا با اطمینان می‌توان گفت که در همه نواحی جغرافیایی و به‌ویژه نواحی روستایی و مسئله‌دار، تأمین تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی، نهادی و کالبدی منجر به کاهش آسیب‌پذیری و فراهم‌شدن بستر مناسب برای توسعه پایدار روستاها و نواحی می‌شود و درمقابل فقدان سطح مطلوب تاب‌آوری در جهت مقابله و سازگاری با این مخاطره موجب کاهش سطح سرمایه‌های معیشتی، تضعیف نهادهای تحول‌زا، ساختار و مدیریت ناکارآمد محلی و دولتی، اتخاذ راهبردهای منفی مانند مهاجرت و فروش دارایی‌ها و ایجاد پیامدهای منفی، همچون: گسترش فقر و

1. Haile et all

2. Rathi

توانمندسازی و آگاه‌سازی دهیاران به‌عنوان مدیران محلی در کنار مردم محلی و حمایت از شکل‌گیری انجمن‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های توسعه‌ای از قبیل، زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی نیز راهکارهایی کارآ در این زمینه هستند.

-با توجه به ارتباط مستقیم میان فقر و آسیب‌پذیری و نیز تسلط تله فقر بر وضعیت معیشتی نواحی روستایی مرزی و محروم شهرستان مریوان، تنوع‌بخشی اقتصادی به‌عنوان آنتی‌تز آسیب‌پذیری معیشتی در نواحی روستایی شهرستان مریوان بایستی به‌عنوان یک راهبرد اصلی توسعه‌ای، مد نظر قرار گیرد و با شناسایی ظرفیت‌ها و توان‌های فعال و بالقوه روستاها و هدایت آن در قالب زنجیره‌های فعالیتی، به افزایش فرصت‌های شغلی و ارزش‌افزایی فعالیت‌ها پرداخت. تنوع‌بخشی در هر دو بخش کشاورزی و غیرکشاورزی و به‌ویژه تکمیل زنجیره فعالیتی و ارزش‌افزایی محصولات برند و مزیت‌دار شهرستان در عرصه دامداری، باغات میوه‌های هسته‌دار، انگور، توت‌فرنگی، زنبورداری و گیاهان دارویی در کنار توسعه کسب‌وکارهای خانگی تولیدی-کارگاهی با نگاه صادراتی به اقلیم کردستان عراق، مدنظر است.

-به‌منظور بهبود و توسعه وضعیت اقتصادی نیاز است در سطح محلی، تاب‌آوری مبتنی بر سازگاری در عرصه معیشتی و اقتصادی در سطح روستاها با این وضعیت، افزایش یابد. در این ارتباط، در ابتدا تأکید بر تنوع‌بخشی اقتصادی مبتنی بر مناسب‌سازی فضای کسب‌وکار از قبیل در نظرگیری مشوق‌های مالیاتی و حمایتی در جهت ورود بخش خصوصی، تشکیل تعاونی‌ها در جهت یک‌کاسه‌کردن منافع خرد مردم محلی و افزایش تزریق منابع مالی در قالب تسهیلات با کمترین بوروکراسی اداری برای فعالان اقتصادی در سطح منطقه است.

محرومیت، آسیب‌پذیری معیشت و شکل‌گیری مشاغل و درآمد ناپایدار و ناکافی و در مجموع آسیب‌پذیری و ناپایداری شدید در وضعیت معیشتی روستاییان خواهد شد؛ بنابراین لازمه حرکت در مسیر توسعه پایدار، ایجاد محیط تاب‌آور روستایی است؛ اما با وجود تشابه زیاد، از جهتی دیگر نتایج این پژوهش با مطالعات سایر محققان، تفاوت‌های اندکی وجود دارد از جمله تفاوت‌های قابل‌ملاحظه را می‌توان در عدم نگاه ساختاری و ریشه‌ای به بحث توسعه پایدار روستایی و تاب‌آوری، به‌عنوان مهم‌ترین عامل تحقق آن دانست. عموماً نتایج پژوهش‌ها، مبتنی بر سنجش وضعیت تاب‌آوری و بررسی یک یا دو بُعد از تاب‌آوری بوده که در حالت کلی نیز وضعیت تاب‌آوری در نواحی روستایی مورد مطالعه نامناسب و در ابعاد کم ارزیابی شده است؛ بنابراین تاکنون، علل و عوامل بروز این وضعیت، مورد سنجش و مذاقه قرار نگرفته است. ضعفی که پژوهش حاضر با دید جامع و سیستمی که لازمه مطالعات حوزه تاب‌آوری به‌عنوان یک سازه چندوجهی است، در پی رفع آن بود.

در نهایت با توجه به یافته‌ها، راهکارهای زیر در راستای بهبود وضعیت رضایت‌بخش تاب‌آوری محیطی و کاهش عملکرد و اثرگذاری موانع شناسایی‌شده در ایجاد محیط زیست‌پذیر و از آن مهم‌تر، تاب‌آور، در نواحی روستایی شهرستان مریوان پیشنهاد می‌شود:

-در ابتدا با توجه به تعیین‌شدن ضعف در برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری، اجرا، نظارت و پایش بر فرایند توسعه در عرصه مدیریت توسعه‌ای شهرستان مریوان، بایستی برنامه‌ریزی به‌صورت یک فرایند از مرحله تدوین تا اجرا و نظارت و پایش نگرین‌گرفته شود و با فاصله‌گیری از دید تمرکزگرایانه و تخصص‌محوری به نقش تسهیل‌گری نهادهای دولتی افزوده و بخش خصوصی و مردم محلی در جریان این برنامه‌ریزی، مشارکت بیشتری داشته باشند. حرکت به سمت تقویت مدیریت محلی با

اقداماتی همچون: آموزش و فرهنگ‌سازی نحوه برخورد، مدیریت و رفتار با مخاطرات موجود برای مردم محلی و مسئولان، تقویت مدیریت مشارکتی، بهره‌گیری از روش‌های نوین و فناورانه، برنامه‌ریزی بلندمدت و نظارت صحیح بر حسن انجام برنامه‌ها، ارزیابی ریسک مخاطرات و شناسایی نقاط آسیب‌پذیر، برطرف کردن چالش‌های اقتصادی و اجتماعی به‌ویژه فقر منطقه، عدالت‌محوری در توزیع امکانات و زیرساخت‌ها در بین شهرها و روستاها و نواحی درون‌روستایی، ساماندهی روستاهای کم‌جمعیت و پراکنده شرق شهرستان، ضروری هستند.

- اما درنهایت در ارتباط با تأمین محیط تاب‌آور در منطقه روستایی مورد مطالعه، می‌بایست ضرورت ایجاد محیط تاب‌آور در فضای ملتهب و متغیر امروزی که با انواع مخاطرات و فشارهای طبیعی و انسانی روبه‌رو هستیم، در عرصه مدیریتی و معیشتی و در عرصه اجتماعی-محلی، درک و مبنای اقدامات و برنامه‌ریزی‌ها قرار گیرد. دید مدیریتی، می‌بایست از رویکرد سنتی و علاج پس از واقعه به مدیریت ریسک مبتنی بر پیشگیری و ایجاد و توسعه ظرفیتی در راستای ارتقای توان مقابله و مهم‌تر از آن ارتقای توان سازگاری با رویدادها و فشارهای طبیعی و انسانی در منطقه تغییر یابد. در راستای تحقق این امر نیز نیاز به

منابع

- آب‌پیکر، فتاح (۱۴۰۰). شناسایی و تحلیل عوامل موثر بر فقر روستایی و شناسایی ظرفیت‌های منطقه‌ای حذف این پدیده در راستای توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی روستاهای شهرستان مریوان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی. به راهنمایی دکتر سعدی محمدی. دانشگاه پیام نور.
- <http://lib.pnu.ac.ir/dl/search/default.aspx?Login=1>
- احمدی، حسن؛ روزبه دادجو (۱۳۹۱). توسعه پایدار مناطق مرزی راهبرد اساسی حفظ امنیت مرزها، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها. زاهدان.
- https://seminars.usb.ac.ir/Files/cbcs/fa-ir/Document/Final_Proceeding_22_2_91_Part01.pdf
- احمدی، عبدالمجید؛ سوران منوچهری (۱۳۹۹). تحلیلی بر تأثیرات مخاطرات محیطی (خشکسالی) بر پایداری معیشت روستاییان مطالعه موردی: روستاهای شهرستان قائنات، جغرافیا و توسعه. شماره ۵۸. دوره ۱۸. صفحات ۲۰۲-۱۷۵.
- https://gdij.usb.ac.ir/article_5367.html
- بذرافشان، جواد؛ مهرداد طولابی‌نژاد؛ میثم طولابی‌نژاد (۱۳۹۷). تحلیل فضایی تفاوت‌های تاب‌آوری در نواحی شهری و روستایی در برابر مخاطرات طبیعی (مورد مطالعه: شهرستان پل‌دختر)، نشریه پژوهش‌های روستایی. دوره ۹. شماره ۱. صفحات ۱۳۴-۱۱۵.
- https://jrur.ut.ac.ir/article_66220.html
- پرتوی، پروین؛ مصطفی بهزادفر؛ زهرا شیرانی (۱۳۹۵). طراحی شهری و تاب‌آوری اجتماعی (بررسی موردی: محله‌ی جلفا اصفهان). معماری و شهرسازی. شماره ۱۷. صفحات ۹۰-۱۱۶.
- https://aup.journal.art.ac.ir/article_323.html
- جلالیان، اسحاق (۱۴۰۰). شناسایی و طبقه‌بندی مولفه‌های تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: ناحیه ۶ منطقه ۴ شهرداری تهران)، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی. دوره ۵۳. شماره ۱. صفحات ۱۱۸-۱۰۵.
- https://jhgr.ut.ac.ir/article_73639.html
- خراسانی، محمدمامین؛ محمدرضا رضوانی؛ محمد مولایی‌قلیچی (۱۳۹۴). تحلیل تاثیر متغیرهای فردی بر ادراک از زیست‌پذیری در روستاهای پیرامون شهر، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای. سال سیزدهم. شماره ۲. صفحات ۱۸۱-۱۵۹.
- https://jgrd.um.ac.ir/article_31442.html

داداش‌پور، هاشم؛ زینب عادل (۱۳۹۴). سنجش ظرفیت‌های تاب‌آوری در مجموعه شهری قزوین، دو فصلنامه علمی و پژوهشی مدیریت بحران. دوره ۴. شماره ۸. صفحات ۸۴-۷۳.

https://www.joem.ir/article_18579.html

رضایی، محمدرضا؛ محمدحسین سرایی؛ امیر بسطامی‌نیا (۱۳۹۴). تبیین و تحلیل مفهوم تاب‌آوری و شاخص‌ها و چارچوب‌های آن در سوانح طبیعی، فصلنامه مدیریت بحران. دوره ۱. شماره ۸. صفحات ۴۴-۳۳.

https://dpmk.ir/browse.php?a_code=A-10-47-1&sid=1&slc_lang=fa

زنگی‌ش، کامران؛ علیرضا استعلاجی؛ نصرالله فلاح‌تبار (۱۳۹۷). تبیین زیست‌پذیری روستاهای منطقه کلان‌شهری تهران (مورد مطالعه: شهرستان ورامین)، فصلنامه جغرافیا (فصلنامه علمی-پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران). دوره ۱۶. شماره ۵۸. صفحات ۲۳۹-۲۱۴.

https://mag.iga.ir/article_253455.html

سند راهبردی آمایش سرزمین استان کردستان (۱۳۹۹). تهیه شده توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان.

<https://www.mporg.ir/Portal/View/Page.aspx?PageId=98f91093-a574-4d68-816f-817d954b943b>

سلمانی، محمد؛ عطاالله کاظمی‌ثانی؛ سیدعلی بدری؛ شریف مطوف (۱۳۹۵). شناسایی و تحلیل تاثیر متغیرها و شاخص‌های تاب‌آوری: شواهدی از شمال و شمال شرقی تهران، نشریه تحلیل فضایی مخاطرات محیطی. سال سوم. شماره ۲. صفحات ۲۲-۱.

<https://www.sid.ir/paper/264715/fa>

صادقلو، طاهره؛ حمدالله سجاسی قیداری (۱۳۹۳). بررسی رابطه زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی بر تاب‌آوری روستاییان در برابر مخاطرات طبیعی نواحی روستایی دهستان مراوه تپه و پالیزان، دو فصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت بحران. دوره ۳. شماره ۲. صفحات ۴۴-۳۷.

https://www.joem.ir/article_12750.html

طرح توسعه اقتصادی و اشتغالزایی روستایی شهرستان مریوان (۱۳۹۹). تهیه شده توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان.

<https://www.mporg.ir/Portal/View/Page.aspx?PageId=98f91093-a574-4d68-816f-817d954b943b>

فرهنگ آبادی‌های شهرستان مریوان (۱۳۹۵). منتشر شده توسط مرکز آمار ایران.

www.amar.org.ir

کریمی، شه‌وبو (۱۴۰۰). شناسایی و تحلیل عوامل و زمینه‌ها و اثرات اقتصادی - اجتماعی شکل‌گیری و ظرفیت‌های حذف پدیده کولبری، جهت ارائه راهکارهای کاربردی در راستای تامین امنیت پایدار نواحی روستایی مرزی شهرستان مریوان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، به راهنمایی دکتر سعدی محمدی. دانشگاه پیام نور.

<http://lib.pnu.ac.ir/dl/search/default.aspx?Login=1>

گزارش سیمای بیکاری استان کردستان (۱۳۹۹). تهیه شده توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان.

<https://www.mporg.ir/Portal/View/Page.aspx?PageId=98f91093-a574-4d68-816f-817d954b943b>

مال‌میری، حجت‌الله؛ حسن سلیمانی؛ رامین غفاری؛ احمد خادم‌الحسینی (۱۳۹۹). تبیین الگوی تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان ایذه)، برنامه‌ریزی توسعه کالبدی. دوره ۵. شماره ۱. صفحات ۱۴۵-۱۳۱.

https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_6803.html

محمدی، سعدی؛ امید کهنه‌پوشی (۱۳۹۸). تحلیلی بر تغییرات سطح تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی تبدیل شده به شهر (مطالعه موردی: روستاهای برده رشه و اورامان در استان کردستان)، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا. دوره ۲۳. شماره ۲. صفحات ۸۵-۵۱.

<https://hsm.sp.modares.ac.ir/article-21-25809-fa.html>

- محمدی، سعدی؛ سوران منوچهری (۱۳۹۷). تحلیلی بر ارتباط زیست‌پذیری و تاب‌آوری جوامع روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان مریوان)، فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی. سال ۸، شماره ۴. صفحات ۸۹-۱۱۰.
https://sppl.ui.ac.ir/article_23297.html
- محمودنیا، علیرضا؛ یوسف علی زیاری؛ رحیم سرور (۱۴۰۰). تبیین نقش حکمروایی خوب بر تاب‌آوری شهری (مطالعه موردی: منطقه ۱۱ تهران)، مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی. سال ۲، شماره ۳. صفحات ۱۵۷-۱۴۱.
<https://gsma.lu.ac.ir/article-1-184-fa.html>
- ویسی، مه‌ری (۱۳۹۹). شناسایی و تحلیل ساختاری پیشران‌های مؤثر بر توسعه پایدار نواحی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان مریوان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی. به راهنمایی دکتر سعدی محمدی. دانشگاه پیام نور.
<http://lib.pnu.ac.ir/dl/search/default.aspx?Login=1>

References

- Abreu, Isabel, Mesias, Francisco.J (2020). The assessment of rural development: Identification of an applicable set of indicators through a Delphi approach, *Journal of Rural Studies*, 79(21), 1-12.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S074301672030944X>
- Alam,G M monirul.,Alam,K., Mushtaq,SH.,Filho,W (2018). How do climate change and associated hazards impact on the resilience of riparian rural communities in Bangladesh? Policy implications for livelihood development, *Environmental Science & Policy*, Volume 84, 7-18.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1462901117300060>
- Borsekova, K., Nijkamp, P.,& Guevara, P (2018). Urban resilience patterns after an external shock: an exploratory study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 31(6), 381-392.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420918301183>
- Cai,H., Lam ,N., Qiang, Yi., Zou, Lei., C, Rachel., & Mihunov, V (2018). A Synthesis of Disaster Resilience Measurement Methods and Indices. *International Journal of Disaster Risk Reduction* Vol. 31.No.6. 844-855.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420918304618>
- Cutter. S. L, Ash. K. D, and Christopher T. Emrich (2016). Urban–Rural Differences in Disaster Resilience, *Annals of the American Association of Geographers*, 106 (6), 1236- 1252.
<https://www.jstor.org/stable/45387670>
- Ellis, F (1999). Rural livelihood diversity in developing countries: evidence and policy implications , *Natural Resource Perspectives*.40(9). 1-10.
<https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/4486/40-rural-livelihood-diversity.pdf?sequence=1>
- Gautier, D., Denis, D.,& Locatelli, B (2016). Impacts of drought and responses of rural populations in West Africa: a systematic review.*Journal of climate change*.7(5) 666-681.
<https://www.cifor.org/knowledge/publication/6176>
- Graveline, Nina and Grémont, Marine (2017) Measuring and understanding the microeconomic resilience of businesses to lifeline service interruptions due to natural disasters, *International Journal of Disaster Risk Reduction* ,No.6 ,Vol. 24, 526-538.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420916305295>
- Haile, Dereje, Seyoum ,Abrham, Azmeraw, Alemu (2021). Does building the resilience of rural households reduce multidimensional poverty? Analysis of panel data in Ethiopia, *Scientific African*, Vol. 12,2-16.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468227621000922>
- Herman, A., Lahdesmaki, M., Siltaoja, M (2018). Placing resilience in context: investigating the changing experiences of Finnish organic farmers. *J. Rural Stud*. Vol. 58, 112-122.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0743016717305909>

- Hu, Q., & He, X (2018). An Integrated Approach to Evaluate Urban Adaptive Capacity to Climate Change. *Journal of Sustainability* .10(4). 1-17.
<https://www.mdpi.com/2071-1050/10/4/1272>
- Jha, Abhas K., Todd, W. Miner., Zuzana Stanton-Geddes, eds (2013). *Building Urban Resilience: Principles, Tools, and Practice*. Directions in Development, Washington, DC: World Bank.
<https://econpapers.repec.org/bookchap/wbkwbpubs/13109.htm>
- Kiem, A. S., & Austin, E.K (2013). Drought and the future of rural communities: Opportunities and challenges for climate change adaptation in regional Victoria, Australia. 23(5). 1307-1316.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959378013001027>
- Kontokosta, C. E., & Malik, A (2018). The Resilience to Emergencies and Disasters Index: Applying big data to benchmark and validate neighborhood resilience capacity, *Sustainable Cities and Society*. 36(6). 272-285.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2210670717313707>
- Lam, L. M., & Kuipers, R (2019). Resilience and disaster governance: Some insights from the 2015 Nepal earthquake, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, No.7 ,Vol.23, 321-331.
<https://ui.adsabs.harvard.edu/abs/2019IJDRR..33..321L/abstract>
- Marschke, M. J., and F. Berkes (2006). Exploring strategies that build livelihood resilience: a case from Cambodia. *Ecology and Society*, Vol. 11.No.1, 22- 42.
<https://urbandatabase.khmerstudies.org/get-data/NDQ=/view>
- Mauriz, Laura., Fonseca, Jimeno A., Forgaci, Claudiu., Björling, Nils (2017). The livability of spaces: performance and/or resilience? reflections on the effects of spatial heterogeneity in transport and energy systems and the implications on urban environmental quality, *International Journal of Sustainable Built Environment*, Vol. 6. No.1, 1-8.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212609016300127>
- Moghim, S., and Garna, R. K (2019). Countries' classification by environmental resilience, *Journal of Environmental Management*, No.30 ,Vol. 230, 345-354.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30293019/>
- Moreno, Jenny., Larab Alejandro and Torresc, Mauricio (2019). Community resilience in response to the 2010 tsunami in Chile: The survival of a small-scale fishing community, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, No.8 ,Vol. 33, 376-384.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420918307908>
- Qin, Xiaofei, Li, Yurui, Lu, Zhi, Pan, Wei (2020). What makes better village economic development in traditional agricultural areas of China? Evidence from 338 villages, *Habitat International*,106(18), 2-15.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0197397520309267>
- Qiu, X., Xueting, Y., Fang, Y., Xu, Y., & Zhu, F (2018). Impacts of snow disaster on rural livelihoods in southern Tibet-Qinghai Plateau, *International Journal of Disaster Risk Reduction*.31(6). 143-152.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420918300505>
- Quandt, A (2017). Measuring livelihood resilience: The Household Livelihood Resilience Approach (HLRA), *World Development*, No.35 ,Vol.107, 253-263.
<https://ideas.repec.org/a/eee/wdevel/v107y2018icp253-263.html>
- Rathi, Ankita (2020). Is Agrarian Resilience limited to Agriculture? Investigating the “farm” and “non-farm” processes of Agriculture Resilience in the rural, *Journal of Rural Studies*, Vol. 12, 2-16.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0743016718302286>
- Sadeka, S., Reza, M., Suhaimi Mohamad, M., and Kabir Sarkar, Md. S (2013). Livelihood Vulnerability due to Disaster: Strategies for Building Disaster Resilient Livelihood, *International Conference on Agricultural, Environment and Biological Sciences (ICAEB'S'2013)* Dec. 17-18, 2013 Pattaya (Thailand). 95-101.
[file:///C:/Users/DR.Saadi/Downloads/Sumaiyaetal.2013%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/DR.Saadi/Downloads/Sumaiyaetal.2013%20(1).pdf)

- Schouten, M., Van der heide ,M., & Heijman ,W (2019).Resilience of social-ecological systems in European rural areas: theory and prospects, paper prepared for presentation at the 113theaae seminar “the role of knowledge innovation and human capital in multifunctional agriculture and territorial rural, Belgrade, Republic of Serbia.
<https://core.ac.uk/download/pdf/6675092.pdf>
- Sorre, A. M., Kurgat, A., Musebe, R.,& Sorre, B (2017). Adaptive Capacity to Climate Change among Smallholder Farmers’ in Busia County, Kenya .Journal of Agriculture and Veterinary Science. 10(9). 40-48.
<https://www.iosrjournals.org/iosr-javs/papers/Vol10-issue11/Version-1/H1011014048.pdf>
- Sua ,M. M., Wallb, G., Wangc,Y.,& Jin, M (2019). Livelihood sustainability in a rural tourism destination - Hetu Town, Anhui Province, China.Tourism Management. 71(37). 272-281.
<https://colab.ws/articles/10.1016/j.tourman.2018.10.019>
- UNISDR(United Nations International Strategy for Disaster Reduction). (2016). Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters, Extract from the final report of the World Conference on Disaster Reduction.
<https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf>
- Wella, Lisa Van., van der Keur, Peter., Harjanne, Atte, Pagneux, Emmanuel., Perrels, Adriaan., Henriksen, Hans Jørgen (2018). Resilience to natural hazards: An analysis of territorial governance in the Nordic countries, International Journal of Disaster Risk Reduction , No.6,Vol,31, 1283-1294.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420917301620>